

Hock Rudolf

A TÖBBNYELVŰSÉG MŰLTJA ÉS JELENE VAJDASÁG TERÜLETÉN

JOGTÖRTÉNETI VÁZLAT

A valamely országban vagy annak szűkebb határai közt ápolat többnyelvűség — néprajzi és kulturális kérdésen kívül — jogi és nemzetiségi kérdés is. Történelmileg szemlélve, a társadalmi élet kezdetleges fokain kizárólag kultúrtörténeti kérdés. Az egymással tőszomszédságban, vagy éppen elkeveredve élő népek egymás nyelvének megismerése és használata kezdetben mindig olyan gyakorlati szükség volt, amelyet semmiféle felsőbbség nem tett jogi rendezés tárgyává. Nagy általánosságban szólva így volt ez a legprimitívebb társadalmakban, az antik világban és a hűbériség idején mindaddig, amíg nem alakultak ki a nemzeti államok. Az ezek kialakulását megelőző társadalmi rendszerekben az uralkodó népeket és azokon belül az uralkodó osztályokat nem nagyon érdekelte, hogy milyen nyelven beszélt az alárendelt nép vagy osztály, hanem csak az, hogy rendesen fizeti-e a kivetett sarcot, adót, tizedet és a sok másféle járandóságot. Ennek érdekében, ha kellett, megtanulta a leigázott nép nyelvét is, vagy rákényszerítette azt az ő nyelvének használatára. A Zrínyiek a latinon kívül egyformán tudtak horvát és magyar jobbágyaik nyelvén, mert ez így több hatalmat és gazdagságot jelentett.

A hűbéri hatalmi rendszernek a nemzeti államok irányába való fejlődésével azonban e téren lényeges változás állott be. A nemzeti öntudat egyik legjellegzetesebb hordozója: az egységes nemzeti, illetve államnyelv, amely az egyre bonyolultabbá váló államgépezet sokrétű feladatainak megoldását volt hivatva biztosítani, jogi kategóriává lépett elő. Jogszabályok kezdtek rendezni, hogy mely nyelv az állam és általában a közélet, az iskoláztatás, a vallás és a társadalmi élet egyéb területeinek egységes nyelve, és hogy a többi nyelv használata — amennyiben akadt ilyen az országban — hogyan viszonyul ehhez a nyelvhez.

A nyelv és jog rendkívül változatos összefüggéseket mutat a történelem folyamán. E változatosság gyökere a más nyelveket beszélő népek gazdasági, politikai és kulturális helyzetének a hatalmat hordozó népekhez való viszonya sohasem azonos és soha meg nem ismétlődő kombinációjában van. Mióta a nyelv — mint a nemzetiségi kérdés eleme — jogi rendezés tárgyává lett, sohasem alakult ki két olyan azonos helyzet, amelyben az uralkodó és alárendelt nyelvek, vagy az egyenjogúakként elismert nyelvek egymáshoz való viszonya azonos jogi szabályozáshoz vezetett volna. Ezért a jogilag rendezett többnyelvűség kérdései, illetőleg a többnyelvűség jogi rendezésének elvei csak a többnyelvűség gyakorlati, konkrét példáin tanulmányozhatók.

Az egymás mellett és egymással elkeveredve élő népek nyelvhasználatának rendezésére és szabályozására nincsen jó vagy rossz séma, hanem csak jó vagy jobb, illetve rossz vagy rosszabb *konkrét* megoldás. Természetesen a jó, illetve rossz megoldás ismérvei,

melyek szerint a többnyelvűség konkrét megoldásait elbíráljuk, ugyancsak nem örökövényűek, és koronként és helyenként az általános és specifikus gazdasági, jogi és kulturális fejlődéstől függően váltakoznak, tehát viszonylagos értékűek és jelentőségűek.

Megerősíti ezt a szemléletet Vajdaság többnyelvűsége múltjának és jelenének konkrét vizsgálata is. Kutatási szándékunkat nem kultúrtörténeti, hanem jogtörténeti vázlat készítése vezérli, mivel ilyen irányú munka — véleményünk szerint — már régóta érezteti hiányát és különösen azóta vált szükségessé, mióta Vajdaság, nagy részben éppen soknemzetiségű összetétele és sajátos történelmi fejlődése miatt, szocialista államközösségünkben különálló és egyre önállóbb közjogi státust kapott. E közjogi státuson belül Vajdaság egyik központi feladata az itt élő népek és nemzetiségek nemzeti létét biztosító együttélés feltételeinek megteremtése. Ez ma, éppúgy, mint a múltban, nemcsak jog és igazságosság kérdése Vajdaság népei és nemzetiségei számára, hanem sorshatározó modus vivendi is.

Ennek a kérdésnek megoldása azonban, akármilyen egyszerűnek látszék is a szocializmus elveinek tükrében, valljuk be, igen bonyolult feladat a társadalmi élet minden síkján. A szocializmus elveinek érvényesülése ugyanis — jól tudjuk — nem oldja meg automatikusan a nemzetiségi kérdés problémáit sem, hanem csak megteremti a megoldás lehetőségeit és feltételeit. A megoldást a szocializmus keretein és lehetőségein belül a szocializmus hordozóinak, a népek és nemzetiségek dolgozóinak kell megtalálniuk és megvalósítaniuk. Számunkra hozzájárulásnak tűnik, ha felvázoljuk, hogy a Vajdaságban élő népek és nemzetiségek nyelvhasználati joga milyen rendezéseken át jutott mai szakaszába. Áttekintve e fejlődést, módunkban van összehasonlítani elveket, rendszereket és konkrét megoldásokat, amelyek tartományunkban a többnyelvűség kapcsán felmerülő kérdéseket szabályozták és szabályozzák. Ezzel ez a jogtörténeti vázlat nemcsak e problémakör első rendszerezését vállalja, hanem ösztönzés is kíván lenni a kérdés elméleti és gyakorlati rendezésének további fejlesztésére.

A nyelvhasználat jogi rendezésének kérdése Vajdaságban módszertanilag nem tárgyalható globálisan. A mai Vajdaság ugyanis történelme folyamán közjogilag nem volt egységes terület. Bácska és Bánát 1918-ig Magyarország része volt, tehát a magyar törvényhozás hatáskörébe tartozott, Szerémségben pedig a horvát — szlavón társországra vonatkozó törvények, illetve 1868-tól annak önállóan hozott jogszabályai voltak érvényesek. 1918-ban, az SHS állam megalakulása után, a mai Vajdaság Jugoszlávia 1941. évi fasiszta megszállásáig egységes jogalkotás területévé vált. Ekkor Vajdaság felett három állam gyakorolt fennhatóságot: Bácskát Magyarországhoz csatolták, Szerémség az ún. Független Horvát Állam része lett, Bánát pedig közjogilag Szerbiához tartozott. E három külön jogterületen a jogalkotás a szocialista Jugoszlávia alkotmányának meghozataláig egymástól függetlenül külön törvényhozási utakon történt. Az új Jugoszlávia alkotmányának meghozatalával a jogalkotás Vajdaság területén ismét egységessé válik.

Vajdaság változatos közjogi története nyilvánvalóvá teszi, hogy a többnyelvűség jogi kérdéseit ezeken a kereteken belül külön-külön kell tárgyalni. A tárgyalási mód helyszűke, miatt a részletek mellőzésével csak sommás lehet, és csak arra tarthat igényt, hogy tükrözze, milyen vetületei voltak e kérdésnek Vajdaságban, melynek lényegét az itt élő nagyszámú nép és nemzetiség egymás mellett élése, az államhatalmak gyakori váltakozása az utóbbi fél évszázad folyamán és az ebből folyó konzekvenciák teszik.

A NYELVHASZNÁLATI JOGOK SZABÁLYOZÁSA BÁCSKA ÉS BÁNÁT TERÜLETÉN 1918-IG

Valamely terület többnyelvűségének alakulását két alapvető elem határozza meg: a néprajzi, azaz a különböző nyelveket beszélő népek jelenléte és a fennhatósági elem, azaz kinek az államhatalma alá tartozik a terület. Ezek az elemek Bácskában és Bánátban a következő

alapvető jellegzetességeket mutatják. E két területen a történelem folyamán a következő nyelveket tarthatjuk számon a nép által beszélt nyelvekként: Bácskában a magyarok, szerbek és bunyevácok nyelvét, Bánátban pedig a magyarok, szerbek és bolgárok nyelvét. Ezek száma a karlócai és a paszarovici (požarevac) békekötés után előbb németajkú népek, majd a szlovákok és ruszinok letelepülésével, illetve letelepítésével újabb három nyelvvel szaporodott.

E néprajzilag tarka terület a nyelvkérdés jogi szabályozása tekintetében osztozott azoknak a területeknek a sorsával, amelyek a magyar nemzet egységes államhatalma alá tartoztak. Ez a sors érdekes, Európában egyedülálló jellegzetességet mutat. Amíg ugyanis Európa nyugati államai a közélet nyelveként, egész természetszerűen, a nemzeti nyelvet ápolják és fejlesztik, addig Magyarországon, amely ugyan önálló közjogi egység maradt, a magyar társadalomnak az a része, amely akkoriban egyedül számított, azaz a nemesség, az uralkodó katolikus vallás és a Habsburg-uralom sorsdöntő befolyásaként, egyre inkább elveszti nemzeti öntudatát, úgyhogy a magyar nyelv helyét a közéletben előbb a latin, majd a német kezdi elfoglalni.

Ezt a de facto helyzetet II. József császár de jure is szentesíti 1784. május 14-én kiadott és a magyar kancellária útján a helytartótanácshoz intézett rendeletével. E rendelet, amely a német nyelvet teszi hivatalossá a törvényhozás, a központi és helyi közigazgatás, valamint a közép- és felsőfokú oktatás terén, a központi kormányzatra vonatkozólag azonnal hatályba lépett, míg a vármegyéknél és városoknál (tehát Bácska és Bánát területén is), valamint az egyházi és világi törvényszékeknél rövid türelmi időt engedélyezett végrehajtásukra, és pedig az előbbieknél egy, az utóbbiaknál pedig három évet.

II. Józsefnek ez a nyelvrendelete hatásában és következményeiben fordulópontot jelentett a magyar államiság keretében élő népek nyelvhasználata terén. Jelentősége jogtörténeti szempontból abban áll, hogy ez a rendelet tekinthető a nyelvhasználatnak első jogi eszközökkel való átfogó szabályozásának Magyarországon. Második jelentősége politikai vonatkozású, amely rámutatott a nyelvkérdés szerepére a politikai nemzeti mozgalmak kialakulásával kapcsolatban. E nyelvrendelet megmozgatta ugyanis az egész magyar nemesi társadalmat, és egy olyan politikai mozgalomnak lett a kiindulópontja, amely hatvan éven át szívósan küzdött azért, hogy a magyar nyelv a magyar államiság keretében felváltsa a latint és a németet.

Ezt a küzdelmet az ellatinosodott és az állami és vármegyei hivatalokat betöltő köznemesség indította meg, kezdetben a német nyelv ellen a latin érdekében, amely eddigi működési nyelvük volt, és amely II. József németesítő törekvései idején Magyarországon hazai nyelvnek (patria lingua) számított. A harcot a magyar nyelv érvényesüléséért az egész közéletben a felvilágosodás eszméitől vezérelt magyar nemesi írógárda valamivel később indította meg.

Ennek a küzdelemnek az útját egy rendelet és hét nyelvtörvény jelzi. A rendelet II. Józsefnek 1790. január 28-án kiadott visszavonó rendelete volt, amely hatályon kívül helyezve az 1784-i németesítő rendeletet, az országot nyelvi kérdésben abba az állapotba helyezte vissza, amelyben azt 1780. november 30-án találta. Az ezt követő ún. nyelvtörvények sorozatát az 1791:XVI. tc. nyitotta meg, amely elrendelte, „hogy nyilvános ügyek intézésére idegen nyelv ne használtassék, a magyar nyelv pedig megtartassék”. Ezt követték az 1792:VIII. tc. „a magyar nyelv tanításáról és használatáról”, az 1805:IV. tc. „a magyar nyelv használatáról”, az 1830:VIII. tc. „a nemzeti nyelv használatáról”, az 1836:III. tc. „a magyar nyelvről”, az 1840:VI. tc. „a magyar nyelvről” és az 1844:II. tc. „a magyar nyelvről és nemzetiségről”.

E nyelvtörvények, tartalmukat tekintve, a törvényhozásra, az államigazgatásra, az igazságügyre, a közoktatásügyre és az egyházi életre vonatkozóan tartalmaznak nyelvhasználati rendelkezéseket.

A törvényhozással kapcsolatban az 1805:IV.tc. megengedi, hogy az országgyűlésnek a királyhoz intézendő feliratai, amelyek eddig latin nyelven íródtak, a jövőben hasábosan latin és magyar nyelven szerkeszthetők. Az 1840:VI.tc. már nemcsak arról intézkedik, hogy a feliratokat egyedül magyar nyelven kell felterjeszteni, hanem arról is — és ez az, ami közvetlenül érinti témánkat —, hogy az országban levő törvényhatóságok is a legfelsőbb helyre intézendő felírásaikat egyedül magyar nyelven szerkeszthetik.

A törvények nyelve tekintetében az 1836:III.tc. kimondja, hogy a törvények latin és magyar nyelvű szerkezetei közül eltérés esetében nem a latin, hanem a magyar szöveg az irányadó, az 1844:II.tc. rendelkezései szerint pedig a törvényeket egyedül magyar nyelven szerkesztik és a király is ezen a nyelven hagyja jóvá őket.

A magyar országgyűlés eredetileg latin tárgyalási nyelvét az 1844:II.tc. tette kizárólag magyarrá, de megengedte a kapcsolt részek, tehát Horvát-Szlavónország szerémségi követeneinek is, akik nem beszéltek magyarul, hogy „még hat évig latin nyelven jelenthessék ki szavazataikat”.

A kormányhatalmat gyakorló kormányiszékek (dicasteriumok) nyelvének megmagyarosítása terén az 1805:IV.tc. hozott fordulópontot, mivel megengedte, hogy a törvényhatóságok a magyar királyi helytartótanáccsal „hazai magyar nyelven” levelezzenek, és egyben kötelezte a helytartótanácsot, hogy arra magyarul válaszoljon. Ezt a jogot és kötelezettséget az 1830:VIII.tc. oly módon terjeszti ki, hogy arra kötelezte a helytartótanácsot, hogy azoknak a törvényhatóságoknak, amelyek magyar felterjesztéssel élnek, ne csak magyarul válaszoljon, hanem ezekhez többi intézményeit is — a körlevelek kivételével — ezen a nyelven szerkessze meg, mely kivételt az 1840:VII.tc. megszüntet, az 1844:II.tc. pedig a helytartótanács egész ügykezelését magyarrá teszi.

A magyar kir. udvari kancelláriával való érintkezés nyelvi szabályán is az 1805:IV.tc. ütötte az első rést azzal a rendelkezésével, hogy a törvényhatóságok e törvény alapján felirataikat hasábosan latin és magyar nyelven intézhették a magyar udvari kancelláriához, de csak az 1844:II.tc. engedte meg, hogy ennek nyelve is kizárólag a magyar legyen.

Az ország pénzügyi igazgatására vonatkozólag az udvari kamara magyar nyelvhasználatát az 1840:VI.tc. úgy szabályozta, hogy kötelezte a magy. kir. udvari kamarát, hogy a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal magyarul érintkezzen, hogy a káptalani kiadások kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki székeknek ítéletleveleit is magyarul adják ki, és hogy az országos pénztárak kezeléséről szóló számadásokat magyar nyelven vezessék.

Az igazságszolgáltatás terén a magyar nyelv bevezetése az alsóbb fokú bíróságoknál indult meg. Az alsóbb fokú bírások ősidőktől fogva egész 1869-ig a közigazgatással volt összekapcsolva, és azt a törvényhatóságok látták el a szolgabírák, megyei törvényszékek és városi bíróságok útján. Az 1805:IV.tc. felhatalmazza a törvényhatóságokat, hogy a törvényszékeken és perekben is a magyar nyelvet használják, a Kúriára vonatkozólag azonban kimondja, hogy a magyar nyelven befejezett és hozzá fellebbezett perekben most még nem köteles ugyanazon nyelven határozni. Az 1830:VIII.tc. tovább fejleszti a magyar nyelvhasználat elvét és megengedi, hogy a kerületi táblák és a vármegyei s városi bíróságok előtt a perket magyar nyelven vezessék le, de a bíróság, amelynél a magyar nyelv eddig nem volt használatban, akár latin, akár magyar nyelven határozzon és az ilyen perket magyar kivonat mellett adhassa elő.

Az 1836:III.tc. megengedi, hogy a kir. ítélőtábla előtt a perket magyar nyelven lehesen kezdeni és folytatni, az udvari főtörvényszék pedig magyar nyelven hozhat ítéletet azokban. A törvény kimondja, hogy a hiteles kiadások szokott befejezése is magyarul készíthető.

A bíróságok ügyviteli nyelvét csak az 1844:II.tc. teszi teljesen magyarrá.

Az igazságszolgáltatással kapcsolatban az 1830:VIII.tc. kimondja, hogy 1834. jan. 1-e után senki sem bocsátható ügyvédi vizsgára az ország határai között, „aki a magyar nyelv kellő ismerete nélkül szűkölködik”. Ugyanez a törvény kimondotta, hogy az országban csak olyan személy alkalmazható közhivatalnoknak, aki ismeri a magyar nyelvet, de ez a rendelkezés nem érintette a már működő hivatalnokokat.

Bácskában és Bánátban, éppúgy, mint a magyar közjogi terület többi részén, az oktatás az Árpádok korától katolikus egyházi iskolákban latin nyelven folyt. Az oktatásügynek rendszeres szervezetét Mária Terézia a Ratio Educationisban fektette le, amelyet 1777. november 10-én az Újvidéken tartott közgyűlésen hirdettek ki. A II. József császár kormánya által átdolgozott Ratiót Ferenc király hagyta jóvá, és 1806. nov. 4-én a helytartótanács útján megküldötte a vármegyéknek, amely 1848-ig szabályozta a közoktatás nagyobb részét.

Mivel II. József uralkodása alatt az iskolákba is bevezették a német nyelvet, az 1791:VII.tc. a karok és rendek követelésére kimondja, hogy „a gimnáziumokban, akadémiákon és a magyar egyetemen a magyar nyelv és írástan számára külön tanár fog beállíttatni”, az 1792:VII.tc. pedig arról rendelkezik, „hogy a magyar nyelv tanítása az ország határai között rendes tantárgy legyen”. Ugyanez a törvény arról is rendelkezik, hogy a kapcsolt részekben (tehát Szerémségben is) a magyar nyelv tanítása továbbra is rendkívüli tantárgy marad.

E két törvény végrehajtása azonban késett, ezért a király az országgyűlés követelésére az 1805:IV.tc.-ben megígéri, hogy gondoskodni fog végrehajtásukról, de a reformkor csak 1844:II.tc.-ben szögezhetette le, hogy a király rendelkezései folytán az ország határain belüli iskolákban a közoktatás nyelve a magyar legyen. E törvény ugyancsak megállapítja, hogy a király rendelkezései folytán a kapcsolt részek fő- és középiskoláiban a magyar nyelvet rendes tantárgyként kell tanítani.

Az egyházi életbe a magyar nyelvet az 1836:III.tc. és az 1840:VI.tc. vezeti be. Az első kimondja, hogy azokon a helyeken, ahol magyarul mondanak szentbeszédet, az anyakönyveket magyarul kell vezetni, a második pedig ezen túlmenően elrendeli, hogy 1843-tól olyan helyen is magyarul kell azokat vezetni, ahol magyar nyelven szentbeszédet nem tartanak. Az 1840:VI.tc. kötelezővé teszi még minden felekezet papja számára a magyar nyelvtudást és kimondja, hogy miután a törvényhatóságok áttértek a magyar levelezésre, „az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással az ország határain belül levelezést egyedül magyar nyelven folytatni tartoznak”.

E nyelvtörvények, amelyek II. József nyelvrendeletével vették kezdetüket és az 1844:II.tc.-kel zárultak, zárt történelmi egészet képeznek, és alapvető eredménye a magyar nyelv bevezetése az államélet minden ágazatába. E törvények intézkedései Bácska és Bánát nemzetiségeinek nyelvhasználatát közvetve és közvetlenül érintették. Közvetve annyiból, hogy a magyar nyelv nem a nemzetiségi nyelvek, hanem a közéletből kiszoruló latin és német nyelvek helyét foglalta el, közvetlenül pedig annyiban, hogy a kötelező magyar nyelvtudást kiterjesztették a nemzetiségekre is, és megkövetelték azt a közhivatalokban levőktől, az ügyvédi vizsgára jelentkezőktől, és a lelkészkedő papoktól; hogy az anyakönyveket magyarul kellett vezetni, és hogy a közoktatás nyelve Magyarországon a magyar lett. A nemzetiségekkel szembeni építő politika súlyos mulasztásaként kell elkönyvelni, hogy az az államélet magyarosításának folyamatában nem vetett számot a nemzetiségek nyelvi jogaival, amelyeket meg kellett volna határozni, elsősorban a közigazgatás és a közoktatás terén.

1848 tragikus eseményei, amelyek szembehelyezték a déli vidékek nemzetiségeit a magyar szabadságharc vezetőivel, világosan rámutattak e mulasztás súlyosságára, amelyet azonban az 1849. július 21-én Szegeden hozott, de be nem cikkelvezett törvény „a kisebb nemzetiségekről” már nem tudott kiigazítani. Hiába biztosította, hogy a községi gyűléseken mindenki a maga nyelvén szólhat, a jegyzőkönyv nyelvét pedig a többség szabadon

határozza meg; hogy a megyei gyűléseken az erre jogosultak magyarul vagy anyanyelvükön szólalhatnak; hogy azokban a megyékben, amelyekben valamely nemzetiség a lakosság felét meghaladja, a jegyzőkönyvet, ha a többség kívánja, ezen a nyelven kell vezetni; hogy a levelezéseknek a kormánnyal s más hatóságokkal magyarul kell folyniok; hogy az esküdt-székeknél s első folyamodási bíróságoknál a szóbeli eljárás folyamán a megyegyűlésekre vonatkozó elvet kell alkalmazni; hogy a nemzetőrség vezényleti nyelve ugyanaz lesz, amelyen a községi ügyeket tárgyalják; hogy az elemi iskolákban az oktatás mindig a község vagy az egyház nyelvén történik; hogy az anyakönyvek és általában az egyházi ügyek mindig az egyházi község nyelve; hogy folyamodásaikat a magánosok bármely hatósághoz tetszésük szerint bármi nyelven intézhetik — ezeket a rendelkezéseket a szabadságharc bukása miatt már nem hajthatták végre.

A nemzetiségek ügye azonban az abszolútizmus alatt sem nyert megoldást, mivel „a nemzetiségek azt kapták jutalmul, amivel a magyarságot sújtották”. A nemzetiségi kérdésnek politikai újrafelvételére csak az 1861-ben összehívott országgyűlésen került sor, de csak hét év múlva, az 1868:XLIV.tc-ben nyerte első jogi szabályozását. E törvénnyel kezdetét vette a nemzetiségek nyelvhasználatára vonatkozó jogszabályok meghozatalának sorozata, amelyek Bácskára és Bánátra vonatkozólag 1918-ban lezárulnak.

A nyelvhasználat szabályozása ebben az időszakban felöleli az állami, a köz- és magánélet minden számottevő pontját. Mivel helyszűke miatt nincs módunkban részletesen kitérni a nyelvhasználatra vonatkozó jogok alakulására, e tanulmány keretében csak arra szorítkozhatunk, hogy lejegyezzük e szabályozások főbb rendelkezéseit és a jogforrást képező törvénycikk vagy rendelet számát.

E jogszabályok tükrében a nemzetiségek nyelvi jogainak szabályozása 1868-tól 1918-ig a következő képet mutatja:

Magyarország államnyelve a magyar; magyar a király uralkodási nyelve is, s a királyi jogok gyakorlása kizárólag magyarul történik; a magyar országgyűlés mindkét házának tárgyalási és ügykezelési nyelve a magyar (1868:XLIV.tc.), s csak Horvát-Szlávnország képviselői használhatták a közös országgyűlésen és annak delegációiban a horvát nyelvet. (1868:XXX.tc)

Képviselőnek csak az választható, aki „a törvény azon rendeletének, miszerint a törvényhozás nyelve a magyar, megfelelni képes” (1874:XXXIII.tc.); a főrendiház tagja is csak az lehet, aki megfelel ennek az előírásnak (1885:VII.tc.); a passzív választójog kelleke a magyar nyelv szóban és írásban való ismerete (1913:XIV.tc. és 1918:XVII.tc.); a választókerületben a központi választmány „a szükséghez képest a kerületben tömegesen használt más nyelven is hirdetményt bocsát ki, amelyben megjelöli, hogy az ideiglenes névjegyzéket hol teszik közzemlére, hogy fel lehessen szólalni ellene”. (1874:XXXIII. és 1899:XV.tc.)

A törvényeket magyar nyelven alkotják, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban ki kell adni. (1868:XLIV.tc.)

Az ország kormányának, azaz az államigazgatásnak hivatalos nyelve a kormányzat minden ágazatában a magyar nemcsak a kormányszerveknél, hanem a nekik alárendelt köz-hivatalokban is. (1868:XLIV.tc.)

A vasúti vállalat szolgálatába csak olyan egyén vehető fel, aki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja; Horvát-Szlávnország területén azoktól az alkalmazottaktól, akik a közönséggel vagy az ottani hatóságokkal érintkeznek, a horvát nyelv ismerete is kötelező. (1907:XLIX.tc.)

„Az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve a magyar” (1868:XLIV.tc.); ez a rendelkezés csak a felső bíróságokra nézve érvényes. (1869:IV.tc.)

„Az ország minden lakosa azon esetekben, amelyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi, akár folyamodó minőségben, személyesen vagy megbízott által veszi és veheti igénybe őtalmát és a bíró segélyét:

- a) saját községi bírósága előtt anyanyelvét;
- b) más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- c) saját járási bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét;
- d) más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, amelyhez az illető bíróság tartozik”. (1868:XLIV.tc.7.)

„A bíró a 7. § eseteiben a panaszt vagy kérelmet a panasz vagy kérelem nyelvén intézi el; a kihallgatást, tanúkihallgatást, szemlét és más bírói cselekményeket úgy a peres, mint a peren kívüli, valamint bűnvádi eljárásoknál a perben álló felek, illetőleg a kihallgatott személyek nyelvén eszközli; a perek tárgyalási jegyzőkönyveit azonban azon a nyelven vezeti, melyet a perlekedő felek a törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei közül kölcsönös megegyezéssel választanak. Ha e tekintetben megegyezés létre nem jönne, a bíró a tárgyalási jegyzőkönyvet a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikén vezetheti, tartozik azonban annak tartalmát a feleknek szükség esetén tolmács segélyével is megmagyarázni.

Szintügy tartozik a bíró a felek előtt megmagyarázni s illetőleg tolmácsoltatni a per fontosabb okmányait is, ha ezek olyan nyelven volnának szerkesztve, melyet a perben álló felek egyike vagy másika nem ért.

Az idézési végzés a megidézendő fél érdekében, ha rögtön kitudható, annak anyanyelvén, különben pedig azon községnek, amelyben a megidézendő fél lakik, jegyzőkönyvi nyelven, vagy pedig az állam hivatalos nyelvén fogalmazandó.

A bírói határozat a tárgyalási jegyzőkönyv nyelvén hozandó; de köteles azt a bíró minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni, illetőleg kiadni, amelyen kívánja, amennyiben azon nyelv a törvényhatóságnak, amelyhez a bíró tartozik, jegyzőkönyvi nyelveinek egyikét képezi”. (1868:XLIV.tc.)

„A telekkönyvi hivataloknál a törvényszék felügyelésének tekintetéből is az illető törvényszék ügykezelési nyelve használandó; de ha a felek úgy kívánják, mind a végzés, mind a kivonat az állam hivatalos nyelvén, vagy azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek egyikén is kiadandó, amelynek területén a telekkönyvi hivatal van”. (1868: XLIV. tc.)

Ha az ügyvéd részére szóló meghatalmazás nem magyar nyelven van kiállítva, a meghatalmazott annak magyar nyelvű fordítását is köteles bemutatni; a keresetlevelet a per bíróságánál magyar nyelven írásban kell benyújtani; a bíróság elrendelheti, hogy a fél olyan okiratokat, amelyek nem magyar nyelven vannak szerkesztve, hiteles fordításban mutassa be. (1911:I.tc.)

„A fellebbezett perekben, ha azok nem magyar nyelven folytattattak, vagy nem magyar okmányokkal vannak ellátva, a fellebbviteli bíróság mind a pert, mind az okmányokat, amennyiben szükséges, magyarra fordíttatja azon hiteles fordítók által, akik a fellebbviteli bíróságnál államköltségen lesznek alkalmazva s a pert ezen hiteles fordításban veszi vizsgálat alá.

Végzéseit, határozatait és ítéleteit a fellebbviteli bíróság mindig az állam hivatalos nyelvén fogja hozni.

Leküldetvén a per az illető első bírósághoz, ez köteles lesz a fellebbviteli bíróság végzését, határozatát vagy ítéletét minden egyes félnek azon a nyelven is kihirdetni s illetőleg kiadni, amelyen ez azt kívánja, amennyiben az a nyelv a bíróságnak ügykezelési vagy a törvényhatóságnak valamelyik jegyzőkönyvi nyelve volna”. (1868:XLIV.tc.)

„A bírói állományok betöltésénél különös figyelem fordítandó arra, hogy a kinevezések az első folyamodású törvényszéknél és az egyes bíróságoknál a 6. és 7. §§.-ban meghatá-

rozott képzettség mellett lehetőleg az első folyamodású törvényszéki kerület kebeléből és az 1868:XLIV.tc. 27. §-a határozmányához képest az illető törvényszéki kerületben lakó különböző nemzetiségi egyénekre való méltányos tekintettel történjenek” (1869: IV.tc.). Ugyanez a törvény kimondja, hogy bírói hivatalt csak olyan magyarországi honpolgár viselhet, aki az 1868:XLIV.tc. rendeleteinek megfelelni képes.

A királyi ügyészséghez csak az nevezhető ki, aki eleget tesz a bírók nyelvismereti kötelezettségének. (1871:XXXIII.tc.)

„Az esküdtek számára csak a magyar nyelv ismerete kötelező, de az esküdtek névjegyzékének tartalmaznia kell, hogy az abban felvett állampolgárok az országban használatban levő nyelvek közül melyiket beszéli, melyiket használja túlnyomóan, melyik az anyanyelve. (1879:XXXIII.tc.)

Közjegyzőnek csak az nevezhető ki, aki az állam hivatalos nyelvének ismerete mellett, amennyiben szükséges, az 1868:XLIV.tc. intézkedésének megfelelni tud; „az okiratoknak más, mint magyar nyelven való felvételére az igazságügy miniszter csak akkor adhat engedélyt, ha az illető azt, hogy kellő jártassággal rendelkezik abban a nyelvben, külön igazolja”. (1886:VII.tc.)

Az egységes bírói és ügyvédi vizsga nyelve a magyar. (1913:LIII.tc.)

„A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek; de vitethetnek emellett mindazon nyelven is, amelyet a törvényhatóságot képviselő testület vagy bizottmány tagjainak legalább egyötöd része jegyzőkönyvi nyelvül óhajt. A különböző szövegekben mutatkozó eltérések eseteiben a magyar szöveg a szabályozó”. (1868: XLIV.tc.)

„A törvényhatósági gyűlésekben mindaz, aki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem magyar”. (1868:XLIV.tc.)

„A törvényhatóságok az államkormányhoz intézett irataikban az állam hivatalos nyelvét használják, de használhatják emellett hasábonsan még azon nyelvek bármelyikét is, melyet jegyzőkönyveikben használnak. Egymás közötti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár pedig azon nyelvek egyikét használhatják, amely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, a második szakasz szerint jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott”. (1868: XLIV.tc.)

A községek maguk választják meg ügyvitelük és jegyzőkönyvük nyelvét, „de a jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, amelyen vitelét a szavazatképes tagoknak egyötöde szükségesnek látja”. (1868:XLIV.tc.)

„A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja”. (1868:XLIV. tc.)

Minden községnek csak egy hivatalos nyelve lehet. (1898:IV.tc.)

Az anyakönyveket az állam nyelvén vezetik. (1894:XXXIII.tc.)

„A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseikben azok nyelvét kötelesek használni”. (1868:XLIV.tc.)

„Ha városi, községi (kőr-)orvossá olyan orvos választatott meg, aki nem érti azt a nyelvet, amelyen az ő működési körében a lakosság túlnyomó többsége beszél, akkor az illetőt a vármegye alispánja felszólítja, hogy záros határidőben az említett nyelvet legalább olyan mértékben sajátítsa el, hogy orvosi hivatásának megfelelhesen”. (1908:XXXIII.tc.)

„A belső ügyvitel terén a törvényhatósági tisztviselők az állam hivatalos nyelvét használják; de amennyiben az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna: az illető tisztviselők kivételesen törvényhatóságaik jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. Valahányszor azonban az állami felügyelet és a

közigazgatás tekintetei megkívánják: jelentéseik és az ügyiratok egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is felterjesztendők”. (1868:XLIV. tc.)

„A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyűlekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való hivatalos érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják”. (1868:XLIV.tc.)

„Úgy a közigazgatás zavartalan menetére, mint a közlakosság érdekeire való tekintetekből különös súlyt kell helyeznem arra, hogy azok a vármegyei tisztviselők, akik a néppel hivataluknál fogva folytonos és sűrű érintkezésben vannak, tehát elsősorban a járási főszolgabírák és szolgabírák, az illető lakosság nyelvét bírják, vagy legalább is olyan mérvű nyelvismerettel rendelkezzenek, hogy a néppel akadálytalanul érintkezni, annak előadását megérteni, saját intézkedéseiket pedig megértetni képesek legyenek”. (152.635/1907. B.M. sz. körrendelet)

Az iskolaügyben az 1868:XXXIII.tc. kimondja a pedagógia elvét, hogy „minden növendék anyanyelvén nyerje az oktatást, amennyiben ez a nyelv a községben divatozó nyelvek egyike. Vegyes ajkú községekben ez okból oly tanító alkalmazandó, aki a községben divatozó nyelveken tanítani képes. Népesebb községekben, ahol többféle nyelvű lakosok tömegesen laknak, amennyire a község ereje engedi, különböző ajkú segédtanítók is választatnak”. Ugyanez vonatkozik a polgári iskolák tanítási nyelvére is.

„Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben, a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja lévén köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik”. (1868: XLIV.tc.)

„Azon területeken létező vagy felállítandó állami közép és felső tanodákban, amelyekben egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók”. (1868:XLIV.tc.)

„Az országos egyetemben az előadási nyelv a magyar; azonban az országban divatozó nyelvek és azok irodalmi számára, amennyiben még nem állítottak, tanszékek állíttatnak”. (1868:XLIV.tc.)

„Valamint eddig is jogában állott bármely nemzetiségű egyes honpolgárnak éppen úgy, mint a községeknek, egyházaknak, egyházközségeknek: úgy ezentúl is jogában áll saját erejökkel, vagy társulás útján alsó, középső és felső tanodákat felállítani. E végből s a nyelv, művészet, tudomány, gazdaság, ipar és kereskedelem előmozdítására szolgáló más intézetek felállítása végett is, az egyes honpolgárok az állam törvényszabra felügyelete alatt társulatokba vagy egyletekbe összeállhatnak, és összeállván, szabályokat alkothatnak, államkormány által helyben hagyott szabályok értelmében eljárhatnak, pénzalapot gyűjthetnek, és azt, ugyan az államkormány felügyelete alatt, nemzetiségi törvényes igényieknek is megfelelően kezelhetik”. (1868:XLIV.tc.)

„A magánintézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg. A társulatok s az általok létesített intézetek egymás között saját nyelvökön is érintkezhetnek; másokkal való érintkezéseikben a nyelv használatára nézve a 23. § határozatai lesznek szabályozók”. (1868:XLIV.tc.)

„Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magán tanintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák: az ilyen beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is melléklendő”. (1868:XLIV.tc.)

Az elemi iskolák közül az 1868:XXXVIII. és XLIV. tc. sem az államiaknál, sem a nem államiaknál nem írta elő a magyar nyelv kötelező tanítását. Az 1868:XXXVIII. tc. csak a felső népiskolákban, polgári iskolákban és tanítóképezdékben rendelte el a magyar nyelv tantárgyként való tanítását.

„A magyar nyelv az összes bármintemű nyilvános népiskolákban a köteles tantárgyak közé ezzel felvételik.

Azonban mindaddig, míg a magyar nyelv tanítására alkalmas kellő számú tanító fog rendelkezésre állani, ezen törvény fennebbi rendelete csak fokozatosan, következőleg léptethető életbe:

minden olyan elemi népiskolában, melyek tannyelve nem a magyar, de oly tanító van alkalmazva, ki annak tanítására képes, a magyar nyelv, mint köteles tantárgy, már a jelen törvény hatályba léptét követő tanévben; azon elemi népiskolákban pedig, amelyeknél ily tanító alkalmazva nincs, míhelyt a 2. és 3. §§-ok értelmében a magyar nyelv tanítására képes tanító alkalmazva leend, azonnal tanítandó.

A jelen törvény intézkedései kiterjesztetnek az 1868:XXXVIII. tc. 22—26. §§-ai értelmében fennálló nem magyar tannyelvű tanintézetekre is”. (1879:XVIII. tc.)

Egy 1805-ben kelt rendelet szerint a hittan nem az illető egyházi nyelven, hanem az iskola tannyelvén, magyarul tanítandó.

„Az 1868:XLIV. tc. 14. §-ának az a rendelkezése, mely szerint az egyházközségek iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg, akképp értelmezendő, hogy szabadságukban áll oktatási nyelvül vagy az államnyelvet, vagy a gyermekek anyanyelvét megállapítani, fennmaradván természetesen ez utóbbi esetben a magyar nyelvnek tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye és hatálya. Ahol magyar tannyelvű iskola nincs, ott az olyan hitfelekezeti elemi iskolákban, amelyekben állandóan vannak magyar anyanyelvű növendékek, vagy olyan nem magyar anyanyelvűek, akiknek magyar nyelvű oktatását atyjuk vagy gyámjuk kívánja: a vallás és közoktatásügyi miniszter elrendelheti, hogy ezek számára a magyar nyelv használtassék mint tannyelv; ha pedig a magyar anyanyelvűek száma a húszat eléri, vagy az összes beírt növendékeknek 20%-át teszi: számukra a magyar nyelv, mint tannyelv okvetlenül használandó. Ha pedig a beírt tanulóknak legalább fele magyar anyanyelvű, a tanítási nyelv a magyar; de az iskolafenntartók gondoskodhatnak arról, hogy a magyarul nem beszélő növendékek anyanyelvükön is részesüljenek oktatásban.

Minden olyan népoktatási tanintézetekben azonban, amelyekben az államnyelv van egyedüli tanítási nyelvül bevezetve, ez az állapot többé meg nem változtatható.

Az összes elemi népiskolák ismétlődő tanfolyamában a tanítás nyelve a magyar. Ezek az intézkedések érvényesek a községi elemi népiskolákban is”. (1907:XXVII. tc.)

„A nem magyar tanítási nyelvű elemi iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában a vallás- és közoktatásügyi miniszter által a hitfelekezeti iskolafenntartó meghallgatásával megállapított tanítási terv szerint és kijelölt óraszámban olyan mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban ki tudja fejezni”. (1907:XXVII. tc.)

„Nem magyar tanítási nyelvű községi és hitfelekezeti elemi népiskolánál alkalmazott tanítók alapfizetés- vagy korpótlék-kiegészítésben a 16. §-ban megszabott feltételeken kívül csak következő további feltételek teljesítése mellett részesülhetnek:

1. ha az illető iskolákban a magyar nyelv, a számolás, a hazai földrajz és történelem, továbbá a polgári jogok és kötelességek tanítása, községi iskolákban a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított tanterv szerint és óraszámában, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédesszközök használatával, hitfelekezeti iskolákban pedig

a vallás- és a közoktatásügyi miniszter által is jóváhagyott, vagy amennyiben az iskolafenn-tartó részéről fölterjesztett tanterv jóváhagyható nem volna, az általa megállapított tanterv szerint és óraszámban, kizárólag az általa is engedélyezett tankönyvek és tanítási segédész-közök használatával történik;

2. ha az illető iskolában kizárólag a vallás- és közoktatásügyi miniszter által is helyben hagyott hazafias tartalmú olvasókönyvek és tanszerek használatnak". (1907:XXVII.tc.)

„Hatályon kívül helyezve hivatali elődömnök valamennyi kir. tanfelügyelőhöz 1908. évi október hó 23-án 106.276 szám alatt intézet rendeletét, tekintettel a hitoktatás és a hitélet között való szoros kapcsolatra, megengedhetőnek tartom, hogy az állami és községi, továbbá magánosok és társulatok által fenntartott népoktatási tanintézetekben, úm. az elemi népiskolák hat osztályában, a felső nép- és polgári iskolákban, a tanító- és tanító-nőképző, valamint a kisedővónőképző intézetekben a hitoktatás a tanulók anyanyelvén látásé el.” (1797 eln/1914 VKM sz. rendelet)

„Abból a célból, hogy az állami elemi népiskolákban a nem magyar anyanyelvű gyer-meknek a magyar nyelven való tanulást megkönnyítsem, továbbá, hogy neki az írás és olvasás elsajátítását anyanyelvén is lehetővé tegyem, elrendelem, hogy az alábbiakban részletezett esetben és módon az I. és II. osztályban az anyanyelvet mint kiegészítő nyelvet használják, a III., IV. és V. osztályban pedig az anyanyelvet mint tantárgyat tanítsák.” (114.000/1914 VKM sz. rendelet)

A gimnáziumban és a reálisiskolában rendes tantárgy „a magyar nyelv és irodalmának történelme; azon kívül azon tanintézetekben, amelyeknél a tannyelv nem magyar, az intézet tannyelve és irodalmának története.” (1883:XXX.tc.)

„A hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fenntartott nyilvános középisko-lák tannyelvét, és amennyiben ez nem a magyar, kötelesek a tannyelven és irodalmon kívül a magyar nyelv és irodalmának történelme, mint rendes tantárgy tanításáról is gondoskodni, és pedig oly óraszámban, mely annak kellő elsajátítását lehetővé tegye. Ennek ellenöriz-hetése végett kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelmére vonatkozó tantervet és órabeosztást a vallás- és közoktatásügyi miniszternek előlegesen bemutatni.

A nem magyar tannyelvű középiskolákban, a 7. és 8. osztályban a magyar nyelv és iro-dalmának történelme magyar nyelven tanítatik s e tantárgyból az érettségi vizsgálat is ezen nyelven teendő.” (1883:XXX.tc.)

Az 1879:XVIII.tc. elrendeli minden nem magyar tannyelvű tanítóképző intézetben a magyar nyelvnek olyan mértékben való tanítását, hogy minden tanítójelölt beszédben és írásban elsajátíthassa azt.

„A kisedővódákban és gyermek-menedékházakban a nem magyar nyelvű gyermekek foglalkoztatása összekötendő a magyar nyelv mint államnyelv ismeretébe való bevezetéssel.” (1891:XV.tc.)

„A görögkeleti vallás se nem szerb, se nem román ajkú hívei ezentúl is meghagyatnak mindazon jogaikban, amelyeket egyházközségi s iskolai ügyeik önálló intézésében, szer-tartási nyelvük szabad használatában, mint szintén egyházközségi vagyonuk és alapít-ványaik kezelésében eddig gyakoroltak.” (1868:IX.tc.)

Az egyházi gyűlésekben a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvüket. (1868:XLIV.tc.)

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének nyelvét tetszés szerint határozzák meg.” (1868: XLIV.tc.)

„A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és az egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha ez nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszer-mind az állam hivatalos nyelvén is hiteles fordításban felterjesztendők.

Ha különböző egyházak s egyházi felsőbb hatóságok érintkeznek egymással, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy azon egyháznak nyelvét használják, amellyel érintkeznek.” (1868:XLIV. tc.)

„Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett legfelsőbb beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvüket s hasábosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét; vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben az államkormány és saját törvényhatóságai irányában az állam hivatalos nyelvét vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.” (1868:XLIV. tc.)

Ha az egyházak „a kormányhoz intézett beadványaikban nem az állam hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is mellékelendő”. (1868:XLIV. tc.)

„Az egyházi bíróságok maguk határozzák meg ügykezelési nyelvüket. (1868:XLIV. tc.)

„Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.

Más községekhez, törvényhatóságokhoz és azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, vagy törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, vagy nyelvei egyikét használhatják.” (1868:XLIV. tc.)

Ha magánosok a kormányhoz intézett beadványaikban nem az állam hivatalos nyelvét használják, az ily beadványokhoz hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is mellékelendő. (1868:XLIV. tc.)

A nemzetiségi állampolgárok által létesített magánintézetek és egyletek nyelvét az alapítók határozzák meg, ezek a társulatok s az általuk létesített intézetek egymás közt saját nyelvükön is érintkezhetnek. (1868:XIV. tc.)

A nemzetiségek nyelvhasználata jogszabályozásának fent vázolt szerkezete azoknak a főbb jogszabályoknak az összességét jelenti, amelyek Bácska és Bánát területén közvetve vagy közvetlenül jogi hatással voltak vagy lehetnek volna tényleges végrehajtásuk esetében. Nem tartozik e rövid tanulmány feladatai közé, hogy regisztrálja e jogszabályok sorsát, azaz, hogy mit és mennyit valósítottak meg e rendelkezésekből Bácska és Bánát területén.

A NYELVHASZNÁLATI JOGOK SZABÁLYOZÁSA SZERÉMSÉG TERÜLETÉN 1918-IG

Szerémséget mint a történelmi Horvát-Szlavónország részét túlnyomórészt szerbek és horvátok lakták és csak a török uralom megtörte után, a 17. század végén szaporodik e térség (főleg telepítés útján) újabb népekkel: magyarokkal, németekkel és szlovákokkal.

Horvát-Szlavónországban, a magyarországi helyzethez hasonlóan, II. József nyelvrendelete idején a latin volt a közigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közoktatás nyelve. A nyelvrendelet visszavonása után Horvátország követei a magyar országgyűlésben a latin nyelv használata mellett szálltak síkra és azt meg is tartották 1868-ig, a Magyarországgal való kiegyezésig. Ezt megelőzően azonban az 1844:II. tc. értelmében Horvát-Szlavónország törvényhatóságai tartoztak a magyarországi törvényhatóságok magyar nyelvű, a magyarországiak pedig a horvátországi törvényhatóságok latin nyelvű leveleit elfogadni.

Horvát Szlavónország iskoláiba az 1792:VII. tc. rendkívüli tantárgyként vezeti be a magyar nyelv tanítását, az 1488:II. tc. pedig a társországok fő- és középiskoláiban rendes tantárggyá teszi azt.

E területen a nyelvhasználat terén gyökeres változást a Magyarország és Horvát-Szlavónország közötti közjogi kérdések rendezéséről szóló 1868:XXX. tc. hoz. E törvény ér-

telmében Horvát-Szlavónországban a törvényhozás, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás nyelve a horvát; a horvát nyelven szerkesztett felterjesztésekre és javaslatokra a közös minisztériumnak ugyanezen a nyelven kell válaszolnia; Horvát-Szlavónország követői a közös országgyűlésen, valamint annak bizottságaiban horvát nyelven szólhatnak, és végül a közös közigazgatás is horvát nyelven történik.

Az oktatás nyelvét a szábor már a saját hatáskörében a népiskolák és tanítóképzők szervezetéről szóló, 1874. augusztus 5-én hozott törvényével szabályozza. E törvény szerint a népiskolák nyelve a horvát; azokban a népiskolákban, amelyeket más ajkú népek emelnek és tartanak fenn, a tanítás ezek nyelvén történik; de ezekben az iskolákban a horvát nyelv kötelező tantárgy; amennyiben az ilyen községekben a horvát nyelv általánosan beszélt nyelv, a tanítás nyelve lehet horvát, mely esetben azonban az anyanyelv tanítása kötelező.

A horvát szábornak 1887. május 14-én a görög-keleti egyház ügyeinek rendezéséről és a cirill betűs írás használatáról szóló törvénye szabályozza a cirill- és latin betűs írásmódot. E törvény értelmében a Horvát-Szlavón Királyságban a felek az ország minden hatóságánál szabadon használhatják a cirill- és latin betűs írást, és ott ahol szerbek nagyobb számban élnek, a cirill betűs kérvényekre cirill betűs kiadvánnyal kell válaszolni.

A magyar országgyűlésnek a vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1907:XLIX.tc.-e szerint, amely kötelezővé tette, hogy „a magyar szent korona országainak területén (tehát Horvát-Szlavónországban is) üzemenben tartott közforgalmú géperezű vasúti vállalat szolgálatába csak olyan egyén vehető fel, aki magyar állampolgár és a magyar nyelvet bírja”, azoktól a vasúti alkalmazottaktól, „akik szolgálatuk közben a közönséggel vagy az ottani hatóságokkal való érintkezésre hivatvák”, megkívánta a horvát nyelv ismeretét.

A magyar országgyűlés hatáskörébe tartozott a hadsereg vezérleti és vezényleti nyelvek kérdése is. Ezt a honvédségről szóló 1890:V.tc. oly módon szabályozta, hogy kimondta ugyan, hogy „a honvédség szolgálati és vezénynyelve a magyar”, de Horvát-Szlavónországban a honvédség szolgálati és vezénynyelvévé a horvátot tette.

A fenti két cím alatt rövid tárgyalásban átfogó képet nyújtottunk azokról a rendelkezésekről, amelyek 1918-ig a mai Vajdaság területén szabályozták az itt élő népek nyelvhasználati jogát. Ezzel kapcsolatban e helyen nem foglalkozhattunk e jogszabályok politikai és közjogi értékelésével, mivel ez meghaladja kitűzött feladatunkat. Mégis e helyen meg kell jegyeznünk, hogy az e jogszabályokban visszatükröző kép egész korszakot zár le, melynek politikai és közjogi koncepciója végképp letűnik azzal a birodalommal, amely azt megtestesítette. 1918-ban, a Szerb–Horvát–Szlóven Királyság megalakulásával Vajdaság népei új közjogi fennhatóság alá kerülnek, amely új koncepciók alapján teljesen újrendezi a népek és nemzetiségek nyelvhasználati jogát.

A NYELVI JOGOK SZABÁLYOZÁSA VAJDASÁGBAN AZ SHS, ILLETVE JUGOSZLÁV KIRÁLYSÁGBAN

A nyelvhasználatra vonatkozó jogok újraszabályozásának kiinduló pontja az SHS Királyságnak a Szövetséges és Egyesült Főhatalmakkal Saint Germain-ben kötött szerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségei voltak.

E kötelezettségeket az 1920. május 10-i ideiglenes törvény kodifikálta. Ennek értelmében szerbek, horvátok és szlovének kormánya az egyetlen hivatalos nyelv intézményén kívül könnyítésnek ad helyt azoknak az állampolgároknak, akik nyelve a hivatalostól eltérő, abból a célból, hogy a bíróságok előtt szóban és írásban saját nyelvüket használhassák;

ezek a polgárok az általuk és saját költségükön emelt jótékonyági, vallási és szociális intézményekben, iskolákban és egyéb oktatási intézményekben szabadon használhatják nyelvüket.

A közoktatás terén e törvény szerint, azokban a városokban és járásokban, amelyekben más, a hivatalos nyelvvél nem azonos nyelvű állampolgárok nagy számban élnek, a kormány biztosítja, hogy ezek gyermekei anyanyelvű oktatásban részesüljenek, mely rendelkezés azonban nem gátolja a kormányt abban, hogy ezekben az iskolákban kötelezővé tegye a hivatalos nyelv tanítását.

Az SHS Királyság első, 1921. június 28-án hozott alkotmánya is szabályozta a nyelvhasználat egyes kérdéseit.

Ez az alkotmány mindenekelőtt kimondja, hogy a szerb-horvát-szlovén nyelv az állam hivatalos nyelve; az idegen ajkú és fajú kisebbségek a törvényben megállapított feltételek mellett anyanyelvükön részesülnek elemi oktatásban; a nem szerb-horvát-szlovén ajkú naturizált állampolgároknak csak abban az esetben van passzív választójoguk, ha azok már tíz éve itt élnek és „szóban és írásban bírják a népi nyelvet”, azaz az állam hivatalos nyelvét.

Az 1931. szeptember 3-i új alkotmány a szenátorok megválasztásával kapcsolatban ugyancsak kimondja a „népi nyelv” kötelező ismeretét. Ez a feltétel azonban ezúttal minden naturalizált állampolgárra vonatkozik, mivel az alkotmány nem tesz említést arról, hogy az csak a szerb-horvát-szlovén ajkú állampolgárokra nézve érvényes.

A szkupstinai képviselők választásáról szóló 1931. szeptember 10-i törvény szerint is képviselő csak az lehet, aki „szóban és írásban bírja a hivatalos nyelvet”. Hasonló rendelkezést tartalmaz a szenátorok választásáról szóló törvény, melynek értelmében a szenatori választás egyik feltétele a „népi nyelv” szóban és írásban való ismerete.

A nyelvhasználat kérdése a népiskolákban a népiskolákról szóló 1929-ben hozott törvényben nyert részletes szabályozást. A törvény lehetővé teszi, hogy azoknak a gyermekeknek a számára, akiknek anyanyelve nem azonos az államnyelvvél, a népiskolák mellett előkészítő osztályt nyissanak az államnyelv elsajátítására; azokban a helységekbén, amelyekben nagyobb számban idegen ajkú (nem államnyelvű) polgárok laknak, az elemi iskolák és polgárok gyermekei számára külön anyanyelvű oktatási tagozatot nyitnak, ha annak legalább 30, vagy a közoktatásügyi miniszter külön engedélye alapján legalább 25 tanulója van. E tagozatokon az államnyelv kötelező tantárgy; azok a gyermekek, akiknek anyanyelve az államnyelv, nem irathatók be az iskola nem államnyelvű tagozataira, a nem államnyelvű gyermekek azonban beirathatók az államnyelvű tagozatra; az egyik nemzetiségi kisebbséghez tartozó gyermek nem járhat a másik kisebbség iskolájába; azokban a helységekbén, ahol nincs elegendő számú kisebbségi anyanyelvű iskolaköteles gyermek, a gyermekeknek az államnyelvű iskolákba kell beiratkozniuk; a népiskolai tanítók számára kötelező az államnyelv teljes ismerete.

Az 1927-ben Romániával kötött nemzetközi egyezmény értelmében a román nyelv státusa az oktatással kapcsolatban a következőképpen változott: a román iskolákban a tanítás az anyanyelven történik, a harmadik tanévtől kezdve azonban kötelező az államnyelv tanítása, valamint a hazai történelemnek és földrajznak ezen a nyelven való tanítása; ilyen iskolák megnyitásának feltétele legalább 20 beiratkozó, akik nemzetiségi hovatartozását anyakönyvi kivonattal kellett igazolni.

A német kormánynek a jugoszláv kormánnyal kötött egyezményei alapján a német kisebbség gyermekei 1933 után különleges kedvezményben részesültek az oktatás nyelvélvel kapcsolatban.

A nyelvhasználatnak fentebb vázolt szabályozása a Jugoszlav Királyság időszakában éppúgy magán hordta az államrendszer politikai bélyegét, mint az 1918-ig terjedő rendezés, az Osztrák-Magyar Monarchia keretében. Jugoszlávia fasiszta lerohanása 1941-ben azon-

ban ismét új szakaszt nyitott e területen a nyelvhasználat jogi rendezése terén. E változással mindenekelőtt megszűnt a kérdésnek Vajdaságra vonatkozó általános érvényű rendezése, és mivel Vajdaság 1941-ben három állam fennhatósága alá került, a nyelvhasználat jogát három állam jogszabályai rendezték a fennhatóságok szükségleteinek és céljainak megfelelően.

A NYELVHASZNÁLAT SZABÁLYOZÁSA BÁCSCSA TERÜLETÉN 1941-TŐL A SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIA MEGALAKULÁSÁIG

Bácska megszállásával a Jugoszláv Királyságnak a nyelvhasználatra vonatkozó törvényi és rendelkezési automatikusan hatályukat veszítették, mivel az új kormányzat kiterjesztette jogszabályainak hatályát Bácska területére. Ez azt jelentette, hogy egyrészt újból hatályba léptek azok a jogszabályok, amelyek az 1918-ig terjedő jogfejlődés során születtek és 1941-ben hatályban voltak, másrészt kiegészültek azokkal az újabb jogszabályokkal is, amelyeket a magyar állam 1918 és 1941 között alkotott. Az 1914-től a szocialista Jugoszlávia megalakulásáig terjedő időszakban Bácskában a nyelvhasználat jogát még az ebben a periódusban hozott jogszabályok is szabályozták.

Figyelemmel a fenti körülményre, először azokat a nyelvhasználati szabályokat regisztráljuk, amelyeket a magyar államhatalom 1918 és 1941 között hozott és hatályuk 1941-ben automatikusan kiterjedt a megszállott Bácska területére.

E jogszabályok a következők:

Az 1938:XIX.tc. a választási névjegyzékek közzétételével kapcsolatban nem követeli meg annak a választási kerületben tömegesen használt más (nem magyar) nyelven való közzétételét.

A 4800/1923 M.E. számú rendelet, amely voltaképpen Magyarországnak a trianoni szerződésben vállalt kisebbségvédelmi kötelezettségeinek végrehajtására vonatkozott, kimondja, hogy a miniszteri rendeletek közül csak a községben kihirdetésre kerülőket kell az állam hivatalos nyelvén kívül a község jegyzőkönyvi nyelvén is közzétenni.

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet az 1868:XLIX.tc.-nek a bíróságok előtti nyelvhasználatra vonatkozó jogot a következőképp szabályozza:

„A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár a kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek előtt hivatalos nyelvén felül szóban és írásban anyanyelvét is használhatja, ha ez a nyelv az illető bíróság területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve”.

A 4800/1923 M.E. sz. rendelet újr szabályozza a bírósági határozatoknak és a telekkönyvi kivonatoknak nem államnyelven való közlésére vonatkozó írásokat is, és pedig a következő módon:

„A 13 §. A kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek határozataikat az olyan személyekkel, akik előttük a 12. § értelmében anyanyelvük használatára jogosultak, kívánságukra hiteles fordításban anyanyelvükön is közlik.

Ugyanaz a szabály áll a telekkönyvi kivonatokra is.

A idézéseket a kir. járásbíróságok és kir. törvényszékek az említett személyekkel anyanyelvükön külön kívánságuk nélkül is közlik, ha az illető anyanyelvről tudomásuk van.

Ha az említett személyek a közlés után kérik a bírósági határozatnak hiteles fordítással ellátását, ezt ki kell adni, ez azonban az eljárás folytatását semmi irányban sem akadályozhatja.

14. §. A kir. járásbíróság és a kir. törvényszék az olyan személyekkel, akik előttük a 12. § szerint anyanyelvük használatára jogosultak, kívánságukra szóbeli érintkezésben is anyanyelvüket köteles használni; ha a bíróság eljáró tagja az illető nyelvben nem jártas, tolmácsolást kell alkalmazni. Ha a jegyzőkönyvet az említett személynek a szabályok értelmében

alá kell írnia, az aláírás alá kerülő szöveget, mint eddig, úgy a jövőben is, a fél anyanyelvén meg kell magyarázni. Emellett a jegyzőkönyvnek azt a részét, amely a fél fontos nyilatkozatait tartalmazza, a fél kívánására egész terjedelemben le kell fordítani anyanyelvére, a fél az aláírást a lefordított szövegnél teljesíti.”

A magánfeleknek a bíróság előtti nyelvhasználatáról a 4044/1919 M.E. sz. rendelet is tartalmaz rendelkezéseket. E rendelet szerint:

„A bírósági beadványokra, panaszokra, vagy kérelmekre hozott határozataikat a beadvány, panasz, vagy kérelem nyelvén is közli a féllel, a kihallgatáskor, szemléket és más perbeli cselekményeket a kihallgatandó, illetve az érdekelt személyek nyelvén eszközlik, feltéve, hogy az illető bíróság területén hivatalos vagy jegyzőkönyvi nyelv.

Ugyanennek a megszorításnak figyelembe vételével kell az idézéseket a megidézendő személy anyanyelvén is kiadni, feltéve, hogy a bíróságnak az illető anyanyelvéről tudomása van.

Minden más bírói határozatot, ide értve a telekkönyvi hatóságok, valamint a felsőbbbíróságok határozatait is, az első bekezdésben említett megszorítás figyelembevételével az érdekelt személy anyanyelvén is ki kell adni, amennyiben azt kívánja.”

E rendelet kimondja még, hogy „a bírói állásokra a nemzeti kisebbségekhez tartozó, a szükséges nyelvekben jártas és egyébként is képesített személyek alkalmazásának”.

E szakasz végrehajtásáról az 1262/1920. I.M. sz. rendelet intézkedik:

„5. §. A járásbíróságoknál és törvényszékeknél a felügyelő hatóságok haladéktalanul kötelesek gondoskodni annak megállapításáról, hogy a jelenleg alkalmazásban levő bírák és bírósági alkalmazottak az előbbi §-ban érintett nyelvi követelményeknek megfelelnek-e.

Azokat a bírákat és bírósági alkalmazottakat, akik e nyelvi követelményeknek meg nem felelnek, fel kell hívni, hogy az idézett rendelkezésben megszabott két éven belül a nyelvi követelményeknek megfelelni törekedjenek. A felügyelő hatóságok alkalmas módon ellenőrzik a felhívás eredményét.

A felügyeleti vizsgálatnak a jelen §-ban említett körülményekre is ki kell terjedni.

Amennyiben egyes járásbíróságoknál vagy törvényszékeknél nincsenek szükséges számban olyan bírák és bírósági alkalmazottak, akik a nyelvi követelményeknek megfelelni képesek, vagy a megszabott kétévi határidőben megfelelni késznek nyilatkoznak, a szükséges személyzetről fokozatosan kinevezések és áthelyezések útján fog gondoskodás történni. Evégből a megüresedett állások betöltésére vonatkozó javaslatok megtételénél különösen tekintettel kell lenni az illető bíróságnál megkívánt nyelvismeretekre.”

„6. §. A felsőbbbíróságoknál mind a tanácsok összeállítása, mind a kinevezések alkalmával a lehetőséghez képest gondoskodni kell arról, hogy kellő számmal legyenek olyan bírák, akik a nemzetiségi kisebbségek nyelvében jártasak és az ilyen anyanyelvű felekkel szóbeli tárgyalásokon anyanyelvükön érintkezni képesek.”

Az 5. § rendelkezései átmeneti jellegűek, a 6. §-ban ellentétes intézkedés nem történt, de mivel a felsőbbbíróságok nyelve kizárólag a magyar, a felsőbbbíróságok bírójának nem kötelessége a felekkel anyanyelvükön érintkezni.

Az 1962/1920 I.M. sz. rendelet arról is intézkedik, hogy:

„Azoknál a járásbíróságoknál és törvényszékeknél, amelyeknek területén valamely nemzeti kisebbségnek nyelve községi hivatalos vagy jegyzőkönyvi nyelv, a szükséghez képest állandó hites tolmácsállást kell szerezni.

Az olyan tolmácsdíjat, amely a 4044/1919. M.E. sz. rendelet 10. és 11. paragrafusán alapuló nyelvhasználat folytán merült fel, a nemzetiségi kisebbséghez tartozó fél sem előlegezni, sem megfizetni nem köteles.”

A köztisztviselők kötelező nemzetiségi nyelvismeretét az igazságszolgáltatásban és közigazgatásban egységesen „a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek ismeretének biztosításáról szóló 1924/II. tc.” szabályozta, mely szerint:

„A nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV törvénycikk 27. szakaszát a következő rendelkezések egészítik ki:

Az olyan kir. járásbíróságoknál és kir. törvényszékeknél, valamint az olyan állami és önkormányzati hatóságnál és hivatalnál, amelynek területén a lakosságnak legalább egyötöd része ugyanahhoz a nyelvi kisebbséghez tartozik, olyan személyeket kell alkalmazni, akik az illető kisebbségi nyelvben is járatosak.

Az említett helyeken alkalmazásban álló személyzet köteles a működése területén az előző bekezdésben említett arányban élő kisebbség nyelvét ennek a törvénynek életbelépésétől számított két éven belül elsajátítani.

Aki e határidőben a nyelvet kellő mértékben el nem sajátítja, tekintet nélkül a bármilyen törvényben különben fennálló korlátozásra, hivatalból áthelyezhető, vagy szabályszerű elbánás alá vonható. Ezeknek az intézkedéseknek az ítélőbírákkal szemben csak a két év lejártát követő egy éven belül van helye.

E rendelkezések alkalmazása szempontjából annál az állami hatóságnál és hivatalnál, amelynek működési köre egy községre terjed, az illető község, annál, amelynek működési köre egy járásra vagy ennél kisebb területre terjed, az illető járás, minden más állami hatóságnál vagy hivatalnál azon törvényhatóság lakosságának nyelvi viszonyai mérvadók, amelyeknek területén az illető állami hatóságnak vagy hivatalnak a székhelye van.”

Az 1924:II.tc. végrehajtását a m. kir. minisztérium 1924. október 31-én kelt 1924. évi 2500 sz. rendelete „A közhivatalokban megüresedő állásokra a kisebbségi nyelvben jártas személyek alkalmazásáról” szabályozza. Eszerint:

„A m. kir. minisztérium az 1924:II.tc. 1. §-a második bekezdésének végrehajtása tárgyában a következőket rendeli:

1. A kir. járásbíróságoknál és kir. törvényszékeknél, továbbá az állami és önkormányzati hatóságoknál és hivatalokban kinevezés útján betöltendő bármely állásra jövőre csak azt lehet kinevezni, aki annak a kisebbségnek a nyelvében, amelyhez az illető működési területén — illetőleg az 1924:II.tc. 1. §-a utolsó bekezdésében megállapított területen — a lakosságnak legalább egyötöde tartozik, annyira jártas, amennyire az a hivatal ellátásához szükséges.

A választás útján vagy egyébként kijelölés alapján betöltés alá eső állásokra csak olyan személyeket lehet kinevezni, akik a fent említett törvénynek megfelelnek.

Az a személy, akit az első két bekezdésben említett kellék hiányában neveztek vagy jelöltek ki, olyan tekintet alá esik, mint akinél az illető állásra megkívánt törvényes képesítési kellékek valamelyike hiányzik”.

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet 21. §-a a köztisztviselőkre nézve a rendeletben megszbott nyelvhasználati szabályok megszegését fegyelmi vétségnek is minősítette, de a fennálló törvények következtében a kormány a kisebbségi nyelvek nem tudása miatt bírakat, vagy állami és önkormányzati tisztviselőket nem helyezhetett át, sem nem nyugdíjazhatott.

Az 1924:II.tc. a már alkalmazásban levő tisztviselőkről rendelkezett. A törvény ezek számára kétéves határidőt ír elő a megkívánt nyelvismeret elsajátítására. Amennyiben a tisztviselő vagy bíró ennek nem tesz eleget, áthelyezhető vagy nyugdíjazható.

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet újrafogalmazta az 1868:XLIV tc.-nek a törvényhatósági jegyzőkönyvi nyelve tekintetében hozott rendelkezéseit. Eszerint:

„A törvényhatósági közgyűlések jegyzőkönyveit az állam hivatalos nyelvén felül azon a nyelven is el kell készíteni, amelyet a törvényhatósági közgyűlés tagjainak legalább egyötöd része jegyzőkönyvi nyelvül kíván. A különböző nyelvű szövegek közötti eltérés esetében az állam hivatalos nyelvén készült szöveget kell irányadónak tekinteni.”

A törvényhatósági közgyűlésen anyanyelven történő felszólalás szabadságáról is újból rendelkezik a 4800/1923. M.E. sz. rendelet és az anyanyelven való felszólalás jogát kiterjeszti a törvényhatósági közgyűlés bizottságaira is.

Az 1868:XLIV.tc. nem tartalmazott rendelkezést a törvényhatósági rendeletek nyelvére vonatkozóan. A 4800/1923 M.E. sz. rendelet azonban kimondja, hogy a községekben kihirdetésre kerülő szabályrendeleteket az állam hivatalos nyelvén felül a község jegyzőkönyvi nyelvén is közzé kell tenni.

A községi közgyűlések jegyzőkönyvi nyelvét illetően a 4800/1923. M.E. sz. rendelet két újítást tartalmaz. Az egyik az, hogy a jegyzőkönyvet minden esetben az állam hivatalos nyelvén is kell vezetni, a második pedig az, hogy a különböző nyelvű jegyzőkönyvek közötti eltérés esetén a község ügyviteli nyelvén készült szöveget kell irányadónak tekinteni.

A községek átiratainak és felterjesztésének nyelvével kapcsolatban a 4800/1923. M.E. sz. rendelet kötelezőleg írja elő az államnyelv használatát, legalábbis hasábosan. Más törvényhatóságokhoz és azok községeihez intézett iratoknál is az államnyelv mellett legfeljebb hasábosan engedi meg azok jegyzőkönyvi nyelvének használatát. Ha a község olyan állami hatóságokhoz fordul, melynek működési köre nem terjed ki rá, ugyanezt a rendelkezést kell alkalmazni.

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet szerint:

„Ha valamely olyan község, melynek ügyviteli nyelve nem a magyar, a minisztériumhoz intézett beadványban az állam hivatalos nyelve mellett hasábosan ügyviteli nyelvét is használná, az ilyen beadványra hozott határozatot a község kívánságára hiteles fordításban a község ügyviteli nyelvén is közölni kell.”

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet a törvényhatósági szabályrendeletekhez hasonlóan kimondotta, hogy ezeket, továbbá a hatósági hirdetményeket a község hivatalos nyelvén felül annak jegyzőkönyvi nyelvén is közzé kell tenni.

Az állami tisztviselők nyelvhasználatára vonatkozólag a 4800/1923. M.E. sz. rendelet szerint a következők irányadók:

„a) ha az állami hatóság vagy hivatali működési köre egy községre, egy járásra, vagy ennél kisebb területre terjed, az illető állami hatóságnál, hivatalnál alkalmazott tisztviselő a hozzájuk anyanyelvükön forduló felek nyelvét abban az esetben kötelesek használni, ha ez az illető községben, járásban a lakosság egyötödének anyanyelve;

b) minden más állami hatóság vagy hivatal tisztviselői pedig akkor, ha e nyelvet azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amely törvényhatóság területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak a székhelye van.

Ha az eljáró tisztviselő az illető nyelvben nem jártas, tolmácsot kell alkalmazni.

A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgárral felvett jegyzőkönyvnek azt a részét, melyet a fennálló szabályzat szerint az érdekelteknek alá kell írni, mint eddig, úgy a jövőben is a fél anyanyelvén meg kell magyarázni. Emellett annál a hatóságnál és hivatalnál, melynek nem az állam hivatalos nyelvén benyújtott beadványokra hozott határozatai a 10. § értelmében a beadvány nyelvén is közzé kell tenni, a jegyzőkönyvnek azt a részét, amely a fél fontos nyilatkozatait tartalmazza, a fél kívánságára egész terjedelmében le kell fordítani; a fél az aláírást a lefordított szövegnél teljesíti.”

„A jelenleg alkalmazásban levő köztisztviselők kötelesek a hatóságok területén élő nemzeti kisebbségek nyelvének elsajátítása útján gondoskodni arról, hogy a jelen rendelet nyelvi követelményeinek két éven belül megfeleljenek”. (4044/1919. M.E. sz. rendelet.)

A főnti rendelet hasonló kötelezettséget ró a községi önkormányzati és állami tisztviselőkre is, sőt fegyelmi vétségnek minősíti e kötelezettség elmulasztását.

A nemzetiségek egyedei vagy közületei (egyházak, jogi személyek stb.) szabadon létesíthetnek középiskolákat, s a gináziumok igazgatása és állami támogatása tekintetében főként a felekezeti középiskolák messzemenő jogokkal rendelkeznek. A magyar nyelv és irodalom valamennyi középiskolában rendes tantárgy. (1934:XI.tc.)

„Az iskolafenntartás joga az ide vonatkozó törvényes rendelkezések szerint minden fokozaton megilletvén a községeket, az egyházakat, az erre a célra alakult egyesületeket és magá-

rosokat, ezek az általuk fenntartott tanintézetekben az oktatás nyelvüül — a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes intézkedések sérelme nélkül, s a községek mellett a 18. § korlátain belül — lakosaik, hívőik, tagjaik, illetőleg a maguk anyanyelvét, vagy az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatják.” (4800/1923. M.E. sz. rendelet.)

„Az állami és községi népoktatási intézetekben olyan községekben, illetőleg iskolai körzetekben, ahol az egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó tankötelesek száma a 40-et eléri, vagy ahol a magyar állampolgárok egy és ugyanazon nyelvi kisebbséghez tartozó része a lakosság többségét teszi, a helyi iskolai vagy közigazgatási önkormányzati szervek, vagy a nyelvi kisebbséghez tartozó 40 tanköteles gyermek szülőjének (gyámjának) kívánságára az illető kisebbség anyanyelve, a magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényes rendelkezések sérelme nélkül — megfelelő számú osztályban egészben vagy részben tanítási nyelvüül alkalmazandó.

A tanítás sikerének biztosítása céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletileg fogja megállapítani, hogy ott, ahol az előző bekezdésben említett szervek, illetőleg s szülők kívánsága arra irányul, hogy a kisebbségi nyelv részben érvényesüljön a tanításnál, az előbb nevezett érdekeltiség a tanítási nyelv szempontjából milyen típusú iskolák között választhat,

A kormány a felmerült szükséghez képest gondoskodik arról, hogy az általa kijelölendő polgári iskolákban és középiskolákban a nyelvi kisebbséghez tartozó tanulók számára a tanítás erre a célra létesített párhuzamos osztályokban egészben vagy részben a tanuló anyanyelvén történjék.

Ugyancsak megfelelő módon gondoskodik a kormány arról, hogy az ezen rendelkezések végrehajtására szükséges tanerő kellő számban kiképeztesse.

Az ország területén élő nyelvi kisebbségek nyelve és irodalma számára legalább egy tudományi egyetemen tanszéket kell fenntartani”. (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

A kisebbségi iskoláktól, „ha a törvényes intézkedéseknek mindenben megfelelnek, a nyilvánossági jog nem tagadható meg, s azok az azonos fajú és fokozatú magyar tanítási nyelvü nem állami intézetekkel állami segélyezésük feltételei tekintetében is teljesen egyenlő elbánásban részesítendők.” (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

„A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgárok nem korlátozhatók abban, hogy tanulmányaikat a törvényeknek megfelelő fajú, fokozatú és jellegű tanintézetek közül milyen tanítási nyelvü intézetben folytassák”. (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

„A m. kir. minisztérium a nyelvi kisebbségekhez tartozó gyermekek népiskolai oktatásának szabályozása tárgyában a 4800/1923. M.E. sz. rendelet kiegészítése- és módosítása-képpen a következőket rendeli:

1. §. A nyelvi kisebbségekhez tartozó gyermekek népiskolai oktatására vonatkozó jogszabályok az alábbi rendelkezések értelmében módosulnak:

2. §. Azokban az iskolákban (osztályokban), amelyekben a nyelvi kisebbséghez tartozó gyermekek oktatása az 1935. évi 1100. M.E. sz. rendelet 1. §-ának 3. és 4. bekezdésében meghatározott rendszer szerint történik, azokat a tantárgyakat is a gyermek anyanyelvén kell tanítani, amelyeket ez idő szerint magyar nyelven tanítanak.

3. §. Azokban a községekben (iskolai körzetekben), amelyekben a nyelvi kisebbséghez tartozó 15 éven aluli gyermekek szülői kívánják a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter — a helyi viszonyok figyelembe vételével — a m. kir. miniszterelnökkel egyetértően elrendelheti, hogy a tanítás további intézkedéséig az 1935. évi 1100. M.E. sz. rendelet 1. §-ának 3. és 4. bekezdése szerint történjék.

4. §. A magyar nyelv kötelező oktatására vonatkozó jogszabályok érintetlenül maradnak. (700/1941. (február) M.E. sz. rendelet)

Az egyházközségek nyelvhasználat tekintetében a szabadságharc után bizonyos önkormányzattal rendelkeztek. Ez vonatkozott azokra az egyházközségekre, amelyek felsőbb hatósága nem volt kimondottan nemzetiségi jellegű olyan mértékben, hogy ez az egyházi

önkormányzat jogaiba ütközött volna. A 4044/1919. M.E. sz. rendelet fenntartotta ezt a rendelkezést, kihangsúlyozva, hogy az egyházi okiratok nyelvének megválasztása is az egyházközségek jogában áll.

A 4800/1923. M.E. sz. rendelet értelmében a kormányhoz nem magyar nyelven intézett egyházközségi beadványokra az 1868:XLIV.t.c.-től eltérően a kormánynak csak az egyházközség kívánságára kell ugyanazon a nyelven válaszolnia.

„A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár saját községéhez és saját járási hatóságához, saját fennhatóságához s annak központi közegeihez, a minisztériumhoz, s mindazon állami hatóságokhoz és hivatalokhoz amelyeknek működési köre a lakóhelyére kiterjed, akár az állam hivatalos nyelvén, akár anyanyelvén fordulhat.

Más községhez, más járási hatósághoz, ezek közegeihez, más törvényhatósághoz, s annak központi közegeihez intézett beadványaiban, vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy pedig anyanyelvét használja, feltéve, hogy ezt az utóbbi nyelvet az illető község, járás, törvényhatóság, a lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének.

Ha a fél olyan állami hatósághoz, vagy hivatalhoz fordul, amelynek működési köre lakóhelyére nem terjed ki, a nyelvhasználat tekintetében a következők irányadók:

a) amennyiben a hatóság vagy hivatal működési köre egy községre, egy járásra, vagy ennél kisebb területre terjed, az állam hivatalos nyelvén felül a fél anyanyelvét abban az esetben használhatja, ha ez az illető községben, járásban a lakosság legalább egyötödének anyanyelve.

b) minden más esetben ez a jog akkor illeti meg, ha a fél anyanyelvét azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amelynek területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak székhelye van.” (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

„A nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár beadványára hozott határozatot a község, a járási hatóság vagy közeg a törvényhatóság ama központi közegei, ügyviteli, illetőleg hivatalos nyelvükön közlik a féllel, s ha a beadvány nem ezen a nyelven szövegeztetett, a határozatot a fél kívánságára, hiteles fordításban a beadvány nyelvén is közölni kell, feltéve, hogy a nyelvet az illető község, járás, illetőleg törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének.

Az állami hatóság vagy hivatal, amelynek működési köre egy községre, egy járásra, vagy ennél kisebb területre terjed, az ilyen beadványra hozott határozatot a fél kívánságára az állam hivatalos nyelvén felül a fél nyelvén akkor közlik, ha ez az illető községben, járásban a lakosság legalább egyötödének anyanyelve, minden más állami hatóság pedig akkor, ha a fél anyanyelvét azon törvényhatóság lakosságának legalább egyötöde vallja anyanyelvének, amelynek területén az illető állami hatóságnak, hivatalnak a székhelye van.

A minisztériumhoz nem az állam hivatalos nyelvén intézett beadványra hozott határozatot a fél kívánságára az eredeti magyar szöveg mellett hiteles fordításban a beadvány nyelvén is közölni kell.” (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

„A kisebbségi nyelvek használatára vonatkozó rendelkezések nem érintik a magyar állampolgároknak azt a jogát, hogy mindenütt, ahol őket a szólás joga megilleti, az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatják, továbbá azon jogukat, hogy az állam hivatalos nyelvén benyújtott beadványaikra minden hatóság és hivatal, tehát azon község is, amelynek ügyviteli nyelve nem a magyar, a választ velük minden esetben az állam hivatalos nyelvén közölje.” (4800/1923. M.E. sz. rendelet)

A nyelvhasználatot a magánéletben átfogóan először a 4800/1923 M.E. sz. rendelet szabályozta, amikor kimondotta, hogy „minden magyar állampolgár szabadon használhatja anyanyelvét a magánéletben és az üzleti forgalomban, vallása gyakorlásában, a sajtóban és a nyilvános gyűléseken”.

A fent felsorolt jogszabályok, amelyeket 1918 és 1941 között alkottak Magyarországon, Bácska 1941. évi megszállásával életbe léptek e területen, melyre Magyarország kiterjesztette fennhatóságát.

E nyelvhasználati jogszabályokat a megszállás megszűnéséig újabb jogszabályok egészítették ki, melyeket kivonatosan az alábbiakban adjuk.

Az 58701/1941. V.K.M. sz. rendelet kimondta, hogy a polgári iskolákban a szlovák, ruszin, román, szerb és horvát nyelveket heti két órában, a tankerületi királyi főigazgató által jóváhagyott tanterv szerint tanítani kell.

A 106.025/1942. V.K.M. sz. rendelet elrendelte, hogy a szlovák, ruszin, román és szerb tanítási nyelvű gimnáziumokban az érettségi írásbeli és szóbeli tárgya az iskola tanítási nyelve és annak irodalma.

A Délvidékre vonatkozóan a 85000/1943. V. 1. ü. o. számú szolgálati utasítás rendelte el, hogy a magyar tannyelvű gimnáziumokban az alsó négy osztályban a szerb, horvát, bunyevác, vend vagy muraközi nyelvet heti két órában nem kötelező, díjtalan, rendkívüli tárgyként tanítani kell; a felső négy osztályban pedig e tárgyat a fiúgimnáziumokban heti 3–3 órában, a leánygimnáziumokban az V–VI. osztályban heti 3–4, a VII–VIII. osztályban heti 2–2 órában kell előadni.

A 105.800/1942. V.K.M. sz. rendelet lehetővé teszi, hogy ilyen iskolában tanítói képeztést nyerhessen az az átmenetileg alkalmazott tanító, aki az illető nem magyar tanítási nyelvben jártas, a miniszter által megjelölt tanfolyamot elvégezte és a megkívánt vizsgát sikerrel letette. A középiskola nyolc osztályát végzett, átmenetileg alkalmazott tanítónak csak vizsgát kell tennie, a kevesebb végzettségűeknek azonban tanfolyamot is kell hallgatniuk és az utóbbiak részére kiállított tanítói oklevélben azt is fel kell tüntetni, hogy az oklevél milyen nem magyar tanítási nyelvű népiskolában való tanításra jogosít.

A m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter 111.861/1943. K.K.M. számú leiratában az üzlethelyiségek megjelölésére vonatkozóan a következőket rendelte el: az 1875: XXXVII.tc.-be foglalt kereskedelmi törvény végrehajtása körül kialakult joggyakorlat nem hagy semmi kétséget az iránt, hogy a cégek magyar nyelvűnek kell lennie, de az állam hivatalos nyelvén felül a cég szó szerinti fordításban emellett idegen nyelven is bejegyezhető. Külföldi cégek a külföldön bejegyzett vagy használt idegen nyelvű cégszöveget belföldi fióktelepe cégéül változatlanul is bejegyezhetik, de szokásos az idegen cégszöveg magyar fordítását is bejegyeztetni. Ha a korlátolt felelősségű társaságot illetően az 1930: V.tc. 5. §-ának 2. bekezdése úgy rendelkezik, hogy a cégnek illő idegen nyelvre lefordított szövegét a társaság csak akkor használhatja, ha a társasági szerződés az idegen nyelvű cégszöveget megállapítja és a bíróság azt a cégjegyzékbe bejegyezi.

A cégtáblák nyelvére vonatkozóan a leirat a következő rendelkezéseket tartalmazza: a cégnek és cégtábláknak magyar nyelvűeknek kell lenniük, de a fennálló jogszabályok szerint a cégszöveg emellett idegen nyelvű is lehet. Mindez az üzlethelyiségek külső megjelölésénél használatos egyéb feliratokra, cégérek, vállalatjelzők stb. is vonatkozik. Ha azonban az iparos vagy kereskedő üzletének megjelölésére a magyar nyelven kívül más nyelvű feliratokat is alkalmaz, a magyar nyelvű cég és egyéb feliratok mellett az idegen nyelvű céget és egyéb feliratot úgy kell elhelyezni, hogy a feliratok szemlélete alapján a magyar nyelv kötelező használata kidomborodjék. Így nem szabad az idegen nyelvű cégek és egyéb feliratok szövegét a magyar nyelvű cégek és egyéb feliratok szövegénél használt betűknél nagyobb betűkkel jelölni; ha a cégek és egyéb feliratok egymás után következnek, elsősorban a magyar nyelvű céget kell feltüntetni stb. A leirat felhívja az első fokú iparhatóságokat arra, hogy vizsgálják meg a hatóságok területén élő üzlethelyiségeket, s ha azok felirata nem felel meg a leirat rendelkezéseinek véghatározatban — a cégtáblák közigazgatási úton való eltávolítása mellett — kötelezzék az érdekelt iparost vagy kereskedőt, hogy az észlelt szabálytalanságot megszüntesse.

A NYELVHASZNÁLATTAL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOK SZERÉMSÉG TERÜLETÉN 1941-TŐL A SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIA MEGALAKULÁSÁIG

A Jugoszláv Királyság széthullásakor Szerémség területe az úgynevezett Független Horvát Állam fennhatósága alá került. Az új állam kiterjesztette jogalkotását a nyelvi kérdésekre is, amelyek a horvát nyelvre, illetve annak tisztaságára, a cirill betűs írásra, a német nyelv használatára, és a szerb és cseh nyelvű iskolai oktatás megszüntetésére vonatkoznak.

A horvát nyelv tisztaságáról szóló 1941. augusztus 14-én kelt törvény kimondja, hogy a horvát nyelv eredeti, egyetlen más nyelvvel sem azonos külön nyelv; megtiltja a horvát nyelv szellemének meg nem felelő szavak és idegen nyelv használatát, kivéve azokat, amelyek meghonosodtak vagy csak nehezen helyettesíthetők; tilos a vállalatoknak, intézeteknek, egyesületeknek és más intézményeknek nem horvát nevet adni és azokat nyilvánosan kitűzteszteni; megállapítja, hogy mely nyelvjárás a hivatalos; megtiltja egyes igazságszolgáltatás használatát és kimondja, hogy a helyes írás nem fonetikus, hanem szószármazás szerinti. Az 1941. november 4-én kelt törvény felhatalmazza a közoktatásügyi minisztert, hogy rendeletileg állapítsa meg a fenti rendelkezés ellen vétőkre kiszabandó büntetéseket.

Hasonló vonatkozású jogszabály a bíróságok nyelvhasználatára vonatkozó 1941. évi április 18-án kelt törvény, amely kimondja, hogy a bírók és a perbeni felek szóban és beadványaikban, a törvények szakkifejezéseire való tekintet nélkül, tiszta horvát nyelvet kötelesek használni.

Az 1941. évi április 25-én hozott törvény egész Horvátország területén megtiltja a cirill betű használatát.

A német oktatási nyelvű elemi, közép- és szakiskolák megnyitására az 1941. évi szeptember 20-i törvény rendelkezik. Ezekben az iskolákban a harmadik iskolai évtől kezdve kötelező a horvát nyelv, horvát irodalom, horvát történelem és földrajz tanítása. Az iskolák hivatalos nyelve a német. Az előadók öt éven át lehetnek nem horvát állampolgárok is. Azokon a helyeken, ahol 8 kilométer körzetben legalább 20 német ajkú iskolaköteles gyermek van, meg kell nyitni a német iskolát. Azokban a helységekből, amelyekben legalább tíz német ajkú gyermek van, kiegészítő népiskolát kell felállítani. Ha a tíznél is kevesebb gyermek van, iskolai kirendeltséget kell létesíteni, amelyben német utazó tanító ad elő.

Az 1941. évi október 30-i törvény értelmében zavartalanul használhatják írásban és szóban a német nyelvet azokban a helységekből, amelyekben a német ajkú lakosság az összlakosságnak több mint 20 százaléka, a horvát és német nyelv egyenjogú hivatalos nyelv valamennyi hatóságnál, bíróságnál, önkormányzati testületnél, intézetben, intézményben és alapítványnál. A nyelvhasználat a kezdeményezett nyelven folyik. Ilyen helységekből a nyilvános közlemények, a hivatali érintkezés írásbeli fogalmazványai (feliratok, úrlapok stb.) kétnyelvűek. Azokban a helységekből, amelyekben a németek száma 10% és 20% között van, a németek szabadon használhatják nyelvüket a hatóságokkal és más intézményekkel való érintkezésben. Ahol 20%-nál több német él és a helységnek német neve is van, a horvát és német helységnév egyaránt hivatalos és azokat és utcáiknak nevét két nyelven kell kiírni.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1941. január 14-én kelt rendelete értelmében 1941. június 3-ával megszüntetik a szerb egyházi népiskolákat és óvodákat, valamennyi magán cseh népiskolát és az állami népiskolák cseh tantervű tagozatait. Nem szűnnek meg a hasonló nyelvű szlovák oktatási intézmények.

A NYELVHASZNÁLATTAL KAPCSOLATOS JOGSZABÁLYOK BÁNÁT TERÜLETÉN 1941-TŐL A SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIA MEGALAKULÁSÁIG

Ezen a területen a jugoszláv királyság széthullása után a jogfolytonosság alapján Szerbia gyakorolta a formális főhatalmat. A német megszálló katonaság ellenőrzése alatt álló szerb

kormányzat e területre vonatkozólag annak nagy számú német lakossága miatt néhány nyelvi vonatkozású jogszabályt hozott, amely közül kettő a német nyelv használatára vonatkozott.

Az első jogszabály a Bánát közigazgatásáról szóló 1941/84. sz. rendelet, mely szerint Bánátban a szerb nyelv mellett a német nyelv is hivatalos nyelv. A második jogszabály a német népcsoport iskoláiról szóló 112/41. sz. rendelet. Ennek értelmében a német népcsoport önállóan szervezi iskolatügyét, amely a bánáti németek alapítványaként működik. Ezek az iskolák magániskolák és tanítási nyelvük a német. A jogszabály nyelvi vonatkozásban kötelezővé teszi az államnyelv tanítását.

A magyar népcsoportnak Bánát közigazgatásában való részvételéről szóló 119/41. sz. rendelet a magyar nyelvet a német és szerb mellett harmadik hivatalos nyelvvé teszi azokban a járásokban és községekben, amelyekben a lakosság egyharmad része magyar. Bánát népiskoláiban magyar tagozatot kell létesíteni, amennyiben legalább 25 magyar iskolaköteles gyermek van, és annak megnyitását a magyar népcsoport kéri. A magyar iskolákba csak azok a gyermekek irathatók be, akik igazolni tudják a magyar népcsoporthoz való tartozásukat.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi október 13-án kelt 19476. sz. rendelete értelmében a kovačicai polgári iskola minden osztálya mellett szlovák tannyelvű párhuzamos tagozat nyílik.

Nyelvi vonatkozású intézkedésnek számíthatjuk a 22/43, 25/43 és 27/43. sz. rendeleteket, amelyek 27 község és 4 város hivatalos nevét németre változtatta.

A NYELVHASZNÁLAT JOGI SZABÁLYOZÁSA A SZOCIALISTA JUGOSZLÁVIÁBAN

A szocialista Jugoszlávia megteremtésével a Vajdaság újból egységes jogterületté vált. Ezúttal azonban ezen a területen a nyelvhasználatra vonatkozó jogszabályokat nem egységes központi jogforrások hozzák létre, hanem azoknak az állam szövetségi és öngazgatói berendezésével kapcsolatban négy, illetve öt forrásuk van. Az első és legáltalánosabb a szövetségi alkotmány és törvények, a második a köztársasági alkotmányok és törvények, harmadik a tartományi jogszabályok, a negyedik a községi szabályzatok és határozatok, az ötödik pedig a munkaszervezetek szabályzatai és normatív szabályai.

A szocialista Jugoszlávia első nyelvjogi rendelkezését a Jugoszláv Népi Felszabadulás Antifasiszta Tanácsa (AVNOJ) elnökségének még 1944. január 15-én 18. szám alatt kiadott határozata tartalmazza. Ennek értelmében az AVNOJ és elnöksége, valamint a végrehajtó hatalmat gyakorló Jugoszláv Nemzeti Felszabadulási Bizottság valamennyi határozatát és kiáltványát szerb, horvát, szlovén és macedón nyelven kell közzétenni. Technikai nehézségek miatt az elnökség e határozatokat egyelőre csak e nyelvek valamelyikén adja ki, az egyes Országos Tanácsok pedig kötelesek azokat saját népük nyelvén hivatalosan közzétenni.

Az 1946. évi első szövetségi alkotmány és az ennek alapján kiadott szövetségi törvények tartalmazzák a nyelvhasználat további alapvető rendelkezéseit, amely most már kiterjed a kisebbségek nyelvhasználatára is. E tekintetben az 1946. évi alkotmány kimondja, hogy a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban élő kisebbségek kulturális fejlődése és nyelvi szabad használata biztosítva van és védelemben részesül (13. szakasz).

Ez az elv a szövetségi törvényekben a következő rendelkezésekben nyert konkrét szabályozást.

Az általános közigazgatásról szóló törvény kimondja, hogy a közigazgatásban részt vevő felek és más személyek, akik nem beszélnek az eljárás nyelvét, saját nyelvüket használhatják és az eljárás menetét tolmács útján kísérhetik. Az okiratokat, amelyek nem az eljárás nyelvén íródtak, hiteles fordításban kell benyújtani.

A büntető törvénykönyv szerint: a terheltet a váddal és a bizonyítási anyaggal saját nyelvén kell megismertetni. Annak, aki nem beszéli az eljárás nyelvét, az eljárás tartalmára tolmácsot kell biztosítani, és kihallgatását tolmács útján kell megejteni; a tanúkihallgatás hasonló módon történik.

A szabálysértésekről szóló törvény előírja, hogy a terheltet, ha nem beszéli az eljárás nyelvét, tolmács útján kell megismertetni az eljárás anyagával, és jogában áll, hogy az eljárás folyamán az általa beszélt nyelvet használja.

A polgári perrendtartás biztosítja a tanú számára, hogy saját nyelvét használja, ha nem ismeri az eljárás nyelvét és tolmács útján hallgassák meg.

Az iskolákról szóló szövetségi törvény nyelvhasználat tekintetében a következő rendelkezéseket tartalmazza: a nemzetiségeknek biztosítják a nyelvükön való oktatást; a nemzetiségek lakta területeken a nemzetiségek számára elemi iskolákat, vagy külön tagozatot kell létesíteni, amelyben az oktatás a nemzetiség nyelvén történik; az ilyen területen az iskoláskor előtti intézményekben, a gimnáziumokban, szakiskolákban és az oktatási tanterveket képző intézményekben is ezen a nyelven történik az oktatás; ott, ahol több nemzetiség él együtt, a lehetőségekhez képest kétnyelvű iskolákat kell szervezni.

Amíg a szövetségi törvényeknek a bírósági eljárásra vonatkozó idézett rendelkezéseit csak abban az esetben engedélyezik az anyanyelv használatát, amikor az eljárásban résztvevő fél nem beszéli az államnyelvet, addig a szövetségi képviselőház ügyrendje szerint minden képviselőnek jogában áll saját nyelvén beszélnie, a nemzetiségek nyelvén elhangzott beszédeket pedig le kell fordítani.

A Szerb Szocialista Köztársaság első alkotmánya, valamint a köztársasági képviselőház ügyrendje szóról szóra megismétli, illetve biztosítja a szövetségi alkotmányban és szövetségi képviselőházi ügyrendben biztosított jogokat.

Jugoszlávia második, 1964-ben hozott alkotmánya már több rendelkezést tartalmaz a nyelvhasználatról.

Minden polgár számára biztosítják nemzetisége és kultúrája szabad kifejezését, valamint nyelve szabad használatát (41. szakasz); a nemzeti kisebbségek szabad nyelvhasználatuk és kultúrájuk fejlesztésére szervezeteket létesíthetnek; a nemzetiségiük számára létesített iskolákban az oktatás ezek nyelvén történik (43. szakasz); a nyelv nem tudása nem lehet akadály a jogok védelmével és megvalósításával kapcsolatban, ezért mindenki számára biztosítják a jogot, hogy a bíróság és más állami szervek és közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervezetek előtt, amelyek döntenek a polgárok jogairól és kötelezettségeiről, saját nyelvét használja, és hogy ezen eljárás folyamán a saját nyelvén ismerkedjék meg a ténnyel (157. szakasz).

A szövetségi alkotmány nyomán hozott új szerb köztársasági alkotmány ugyancsak több és részletesebb rendelkezést tartalmaz a nyelvhasználatról.

Ennek az alkotmánynak a rendelkezései a következők: az állami szervek és a közhatalmi jogosítványokkal rendelkező szervezetek az eljárást szerbhorvát nyelven folytatják le. Az eljárási nyelv (azaz a szerbhorvát) nem tudása nem lehet akadály a polgárok és szervezetek jogainak és indololt érdekeinek védelmével és megvalósításával kapcsolatban, ezért a szövetségi alkotmány 157. szakaszával azonosan rendezi a nyelvhasználat jogát az eljárás folyamán (169. szakasz); továbbá az albánoknak, magyaroknak, szlovákoknak, bolgároknak, románoknak, törököknek, ruszinoknak és a többi nemzetiségi kisebbségnek biztosítják a szabad nyelvhasználatot, kultúrájuk kinyilvánítását és fejlesztését és intézmények létesítését e jogok megvalósítására (82. szakasz); a nemzeti kisebbségek által nagyobb számmal lakott területen a nemzetiségek számára iskolákat kell létesíteni, amelyekben a tanítás a nemzetiségiük nyelvén folyik, e területeken, a feltételekhez és a lehetőségekhez mérten, a szakiskolákban és gimnáziumokban is bevezethető a nemzetiségi nyelven való tanítás; a nemzetiségiük számára felső- és főiskolákban egyes tantárgyak vagy a tantárgyak csoportja

a nemzetiségek nyelvén is előadható; azokon a területeken, melyeken a nemzetiségi kisebbségek és a jugoszláv népek együtt élnek, kétnyelvű iskolák szervezhetők; a nemzetiségi nyelven való oktatás a törvény által megszabott egységes iskolarendszer keretében történik (83. szakasz); a nemzetiségek számára biztosítják az államnyelv használatát az állami szerveknél és a közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervezeteknél; az autonóm tartományokban, azokon a területeken, amelyekben nagyobb számban élnek nemzetiségek, a törvényben meghatározott feltételek mellett az állami szervekben és közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervezetekben bevezethető a kétnyelvű közigazgatás; a jogok feltételeit és az eljárást a törvénnyel összhangban a tartomány, a járás és a község szabályzatával vagy határozatával kell szabályozni (84. szakasz); a munkaszervezetek, amelyekben nagyobb számban vannak nemzetiségi dolgozók, szabályzatukkal állapítják meg a feltételeket, amelyek mellett a munkaszervezetek nemzetiségi dolgozói saját nyelvüket használhatják; a szabályzat rendelkezik a munkaszervezet általános aktusainak közzétételéről e nemzetiségek nyelvén (85. szakasz); az autonóm tartományokban, továbbá a járásokban és a községekben, amelyekben nagyobb számban élnek nemzetiségek, biztosítani kell e társadalmi-politikai közösségek fontosabb határozatainak és más általános aktusainak közzétételét e nemzetiségek nyelvén; az autonóm tartományoknak és községeknek biztosítaniuk kell a feltételeket, hogy a nemzetiségek anyanyelvükön is megismerkedhessenek a törvényekkel és más jogszabályokkal, de különösen azokkal, amelyek megszabják jogaikat és kötelességeiket (86. szakasz).

A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya végrehajtásáról szóló alkotmánytörvény 30. szakasza lehetővé teszi a községeknek, hogy amíg törvény nem szabályozza a nyelvhasználat módzatait a közigazgatásban, ezek maguk szabályozzák szabályzatukban vagy határozatukban a polgároknak mindazokat a jogait, amelyeket a köztársasági alkotmány a nyelvhasználattal kapcsolatban megállapít.

Vajdaság Autonóm Tartomány szabályzata a köztársasági törvény szerint a következő nyelvi rendelkezéseket tartalmazta: a magyaroknak, szlovákoknak, románoknak és ruszinoknak és a többi nemzetiségieknek, akik Vajdaság területén élnek, joguk van nyelvük használatára, kultúrájuk ápolására és fejlesztésére, és e jogok megvalósítására intézmények létesítésére; a nemzetiségieknek biztosítják a szólásszabadságot nyelvükön a tájékoztatás minden korszerű eszközével (32. szakasz); a tartomány biztosítja a fontosabb tartományi határozatok és aktusok közzétételét a nemzetiségek nyelvén, oly módon, hogy a határozatban megjelölik, mely nemzetiség nyelvén kell azt megjelentetni és a községekkel együttműködve biztosítja a feltételeket, hogy a nemzetiségek megismerkedhessenek a törvényekkel és más jogszabályokkal a saját nyelvükön. (33. szakasz); a nemzetiségek számára biztosítják anyanyelvük használatát a tartományi szervek előtt (34. szakasz); a tartomány biztosítja a szervei előtt folytatott eljárásban az írásbeli és szóbeli érintkezést a nemzetiségek nyelvén; szervei kiadhatnak szerbhorvát nyelven és a fél nyelven kétnyelvű aktusokat; a tartományi képviselői szervek tagjai számára két nyelven szerkesztheti meg a fontosabb tárgyalási anyagot; fordítószolgálatot szervezhet a tartományi képviselői szervek részére; megszervezheti a tartományi szervek kiadványainak a kisebbségek nyelvén való kiadását, és részletesebb szabályokat hoz a szerbhorvát és a kisebbségek nyelvén való igazgatásra vonatkozólag (35. szakasz).

A szövetségi alkotmánynak alkotmányfüggelékkel való további módosítása során a XIX. alkotmányfüggelék 2. pontja kimondja a népek és nemzetiségek nyelve egyenjogúságának elvét azokon a területeken, amelyekben nemzetiségek élnek, amit a társadalmi-politikai közösségeknek törvénnyel és szabállyal, a munka- és egyéb szervezeteknek általános aktusokkal kell biztosítaniuk; a 3. pont megerősíti a nemzetiségieknek azt a jogát, hogy a köztársasági alkotmánnyal és a törvénnyel összhangban jogaikat és kötelességeiket anyanyelvükön valósítsák meg, illetőleg tegyenek ezekben eleget, és hogy az állami szervek és közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervezetek előtti eljárásban anyanyelvüket használják.

Ennek az alkotmányfüggeléknek az alapján a szerb alkotmány VI. számú alkotmányfüggeléke hasonlóképp kimondja a népek és nemzetiségek nyelvének egyenjogú használatát a nemzetiségek lakta területen, amit a tartomány alkotmánytörvényének, a községek szabályzatának és a munka- és más szervezeteknek általános aktusaikkal kell szabályozniuk; az egyenjogú nyelvhasználatot a köztársasági szerveknél és szervezeteknél köztársasági törvény szabályozza; a köztársasági törvényeket meg kell jelentetni albán és magyar nyelven, az autonóm tartomány, a községek, a munka- és egyéb szervezetek jogszabályait, illetve más általános aktusait annak a nemzetiségnek a nyelvére kell megjelentetni, amelyet az általános aktus megjelölt; az állami szervek és közhatalmi jogosítvánnyal rendelkező szervek azon a nyelven folytatják le az eljárást, amelyet a tartomány alkotmánytörvénye, a községi szabályzat és a munka- vagy más szervezet általános aktusa megjelöl.

A Vajdaság szabályzata helyébe hozott új alkotmánytörvény — az idézett alkotmányfüggelék szellemében — a következő rendelkezéseket hozta:

„A Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány területén élő nemzetiségek minden tekintetben egyenjogúak a tartomány területén élő többi néppel, ugyanolyan, az alkotmányban és a törvényekben megállapított jogaik és kötelességeik vannak, mint a többi polgárnak, joguk van nyelvük szabad használatára, kultúrájuk kinyilvánítására és fejlesztésére és olyan szervezetek, valamint intézmények létesítésére, amelyek szavatolják mindezeket a jogokat.

A népek és nemzetiségek egyenjogú írás- és nyelvhasználatára érdekében a jelen alkotmánytörvény, a törvények, valamint a községek, a munka- és egyéb önzagató szervezetek szabályzatai szavatolják a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv egyenjogú használatát.” (62. szakasz.)

„A magyar, szlovák, román és ruszin nemzetiség tagjai részére az általános iskolákban biztosítják az anyanyelvükön történő oktatást és nevelést.

Az iskoláskor előtti intézményekben, a közép- és felső iskolákban, valamint a főiskolákon ezt a jogot a törvénnyel összhangban biztosítjuk.

A nemzetiségi iskolák megalakítása, a kétnyelvű pedagógiai tevékenység és oktatás bevezetése és alkalmazása az említett nemzetiségek iskoláiban a törvényben meghatározott egységes iskolarendszer keretében és feltételei között folyik.” (63. szakasz.)

„A tartomány támogatja és ösztönzi a nemzetiségi kultúra szabad fejlődését”. (64. szakasz.)

„A magyar, szlovák, román és ruszin nemzetiségeknek a törvény szerint biztosítják gondolataik anyanyelven történő kifejezését a tájékoztatási eszközök útján”. (65. szakasz)

„A közhatalmat gyakorló állami szervekben és szervezetekben — a törvénnyel összhangban — biztosítják az eljárások folytatását a nemzetiségek nyelvén: magyar, szlovák, román, ruszin nyelven is.

Az előbbi bekezdésben említett szervek és szervezetek az előző bekezdésben említett nemzetiségek egyikének a nyelvén is folytathatják az eljárást, ha ezzel az eljárásban résztvevő valamennyi fél egyetért”. (66. szakasz)

„A tartományi szervek és szervezetek, amelyek a tartomány jogai és kötelességei keretében közhatalmat gyakorolnak (a továbbiakban szervezetek), a tartományi törvénnyel összhangban nemzetiségi — magyar, szlovák, román és ruszin — nyelven is biztosítják:

a tartományi szervek és szervezetek érintkezését a felekkel szóban és írásban;

a polgárok jogainak és kötelességeinek megvalósítására indított eljárás lefolytatását; az ülések anyagának előkészítését;

a tartományi szervek és szervezetek hivatalos és más közleményeinek kiadását.

* Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány Képviselőházában és annak testületeiben biztosítják a szerbhorvát, magyar, szlovák, román és ruszin nyelv egyenjogú használatát”. (67. szakasz)

Azok a községek, ahol nagyobb számban élnek a magyar, szlovák, román és ruszin nemzetiség tagjai, a tartományi törvénnyel és a községi szabályzattal összhangban biztosítják, hogy a nemzetiségek nyelvén is megjelenjenek a határozatok és egyéb rendelkezések, valamint a polgárok számára általános érdekű hivatalos közlemények és a községi képviselő-testületek és más községi testületek ülésének anyaga, ezenkívül szóban és írásban is így érintkezzenek a felekkel, folytassák az eljárást és vezessék a polgárok érdekeivel kapcsolatos ügyintézt.” (68. szakasz)

„A munka- és egyéb öngazgató szervezetek, amelyekben magyarok, szlovákok, románok és ruszinok is dolgoznak, szabályzatokkal szavatolják a nemzetiségi nyelvek használatát, elsősorban: az általános rendelkezések közhírré tételét, az igazgató szervek ülésére az anyagok előkészítését, a dolgozókkal való szó- és írásbeli érintkezést; és azoknak a feltételeknek a megteremtését, hogy a nemzetiségek az igazgató szervek munkájában használják anyanyelvüket. (69. szakasz)

Az idézetekben említett tartományi törvény, amely hivatva van szabályozni a kisebbségi nyelvek használatának módozatait, most van tárgyalás alatt.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság jogforrásaiban fellelhető azoknak a jogszabályoknak az ismertetésével, amelyek Vajdaság területén a nyelvhasználat terén érvényben voltak és vannak, témánkkal a jelen küszöbéhez értünk.

A kép, amely e visszapillantásból a múltból élénk tárul, úgy véljük, annak jogi, történelmi és politikai elemzése nélkül is tanulságos. A jogszabályok puszta felsorolása és ismertetése is meggyőzően illusztrálja azt a tényt, hogy a nemzeti kisebbségek nyelvhasználati joga a többségi népek jogalkotásának örökös gondja, amelyet, végleg levenni a napirendről megvalósított szocializmusunk keretében sincs kilátás.

A figyelmes olvasó a történelmi visszapillantásban számos olyan formai megoldásra bukkanhat, amely egyrészt utal jelen nyelvhasználati jogalkotásunk megoldatlan kérdéseire, másrészt — mutatis mutandis — példaként szolgálhat a formai rendezéshez is. E tanulmány másik meggyőző tanulsága az, hogy jelen jogszabályalkotásunk számos tétele — eltekintve annak szocialista tartalmától — formailag százéves múltra tekint vissza. Az avatatlan olvasó bizonyára csodálkozva veszi tudomásul, hogy e problémakörnek olyan gazdag jogszabályirodalma van, hogy formailag napjaink jogalkotásában is alig található új.

Sajnos a kisebbségek nyelvhasználati jogának megoldása nemcsak jogi és formai, hanem gyakorlati politikai kérdés is, mivel a formális jogok megvalósítása a gyakorlati politikától függ, amelyet viszont mindig a többségi nép kreál. Az a körülmény azonban, hogy a kisebbségek jogszabályilag biztosított nyelvhasználata gyakorlatilag úgyszólván sohasem valósult meg teljesen a jogi rendezésnek megfelelően, nem jelenti azt, hogy e kérdés jogi rendezésének fontosságát lebecsülhetjük. Az a szívósság, amellyel a kisebbségek követelték a kérdés rendezését, valamint a többségi népek államhatalma részéről hozott formális megoldásoknak nagy száma bizonyítja, hogy az e kérdést rendező jogszabályok e jogok részbeni megvalósításának is feltétele, melyek meghozataláról a nemzetiség nem mondhat le, a többségi nép pedig nem kerülheti azt el.

Ezért e kérdés jövője továbbra is két tényezőtől függ: a helyes jogszabályalkotástól és azok gyakorlati megvalósításától. Hisszük, hogy e jogtörténeti vázlat hozzájárulás az előbbihez.

REZIME

ISTORIJAT I SADAŠNJA SITUACIJA U POGLEDU VIŠEJEZIČNOSTI NA PODRUČJU VOJVODINE (PRAVNOISTORIJSKA SKICA)

Sa pravnoistorijskog stanovišta regulisanje višejezičnosti na području Vojvodine pokazuje veoma veliku raznolikost. Ovu okolnost uslovlila je višenacionalna struktura Vojvodine i pre svega različite društvene situacije u kojima se pravno regulisala višejezičnost. Teškoću u tretiranju ove pravne materije čini i okolnost što Vojvodina nije predstavljala u javno-pravnom smislu jedinstveno područje u prošlosti. Zbog toga autor posebno razmatra istorijat pravnog regulisanja višejezičnosti u Bačkoj i Banatu do 1918. godine i posebno u Sremu za isti vremenski period, zatim razmatra istorijat ovog pitanja na čitavom području Vojvodine u periodu Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije. Pravni režim ovog pitanja razmatra posebno za Bačku, Srem i Banat od 1941. godine do pravnog regulisanja u novoj Jugoslaviji, a za period socijalističke Jugoslavije istorijat ovog pitanja se razmatra za područje Vojvodine kao celine.

U ovakvim okvirima i periodizaciji autor hronološki prezentira pravne propise koje regulišu višejezičnost. Obuhvataju se pravni propisi sa različitih područja društvenog života: zakonodavna aktivnost, državna administracija, pravosuđe, prosveta i aktivnost žrvota zajednica. Citirajući osnovne pravne odredbe, autor ukazuje na važnije izvore i ocrtava mesto i ulogu jezika pojedinih nacija i narodnosti u datom vremenskom periodu.

Autor ukazuje da u okvirima ovog rada ne daje posebnu političku analizu i ne bavi se javnopravnim ocenjivanjem ovih propisa. Međutim, prezentirana pravnoistorijska građa je tretirana kao komponenta političke i javnopravne situacije datog vremena, tako da se ovim radom otvaraju putevi za dalje proučavanje ove veoma složene pravne materije.

ZUSAMMENFASSUNG

VERGANGENHEIT UND GEGENWART DER MEHRSPRACHIGKEIT IN DER WOIWODINA (EINE RECHTSGESCHICHTLICHE SKIZZE)

Vom rechtsgeschichtlichen Standpunkt aus weist die Regelung der Mehrsprachigkeit auf dem Gebiet der Provinz Woiwodina eine grosse Mannigfaltigkeit auf. Dieser Umstand wurde durch die multinationale Struktur der Woiwodina bedingt, und vor allem durch die verschiedenen gesellschaftlichen Situationen in denen die Mehrsprachigkeit geregelt wurde. Schwierigkeiten in der Behandlung dieser juristischen Angelegenheit stellt auch der Umstand dar, dass in der Vergangenheit die Woiwodina in öffentlich-rechtlichem Sinne kein einheitliches Gebiet darstellte. Deshalb erörtert der Verfasser gesondert die Geschichte der juristischen Regelung der Mehrsprachigkeit in der Batschka und im Banat bis 1918, und gesondert im Srem für den gleichen Zeitraum, danach erörtert er die Geschichte dieser Frage für das gesamte Gebiet der Woiwodina während des Bestehens des Königreichs Jugoslawien. Darüber hinaus wird die gleiche Frage gesondert für die Batschka, für Srem und Banat für den Zeitraum von 1941 bis zur juristischen Regelung im neuen Jugoslawien erörtert; während diese Frage für den Zeitraum des Bestehens des sozialistischen Jugoslawiens für das Gebiet der Woiwodina als Ganzes erörtert wird.

In solchem Rahmen und Zeiteinteilung präsentiert der Autor chronologisch die Rechtsvorschriften, die die Mehrsprachigkeit regeln. Es werden Rechtsvorschriften aus verschiedenen Gebieten des gesellschaftlichen Lebens umfassen: gesetzgebende Tätigkeit, Staatsverwaltung, Rechtspflege, Schulwesen und die Tätigkeit der Religionsgemeinschaften. Indem der Verfasser die juristischen Grundbestimmungen anführt, verweist er auf die wichtigsten Quellen, und schildert den Platz und die Rolle der Sprache einzelner Nationen und Minderheiten im gegebenen Zeitraum.

Weiterhin weist der Verfasser darauf hin, dass er im Rahmen seiner Arbeit keine gesonderte politische Analyse gibt, und sich nicht mit öffentlich-rechtlichen Beurteilungen dieser Bestimmungen befasst, obwohl der rechtsgeschichtliche Stoff als Komponente der politischen und öffentlich-rechtlichen Situation des gegebenen Zeitraums behandelt wurde, so dass mit dieser Arbeit neue Wege zur weiteren Untersuchungen dieses sehr komplizierten juristischen Stoffes angebahnt wurden.